

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi
Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı
oelutem@avim.org.tr

Özet: *Bu yazıda, 2009 yılının Mart-Haziran ayları döneminde Türkiye-Ermenistan arasındaki başlıca gelişmeler, bir “yol haritası” benimsenmesi, Azerbaycan’ın itirazları ve Türkiye Azerbaycan ilişkileri, ABD Başkanı Barack Obama’nın Türkiye ziyareti, 24 Nisan mesajı ve ayrıca Ermeni soykırım iddialarına ilişkin bazı ülkelerdeki gelişmeler incelenmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, ABD, Avustralya, Kanada, Havai, Bulgaristan, İsveç, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ali Babacan, Ahmet Davutoğlu, İlham Aliev, Barack Obama, Hillary Clinton, Serj Sarkisyan, Edvard Nalbantyan, Erivan Soykırım Müzesi ve Anıtı, “Mavi Kitap”.*

Abstract: *This article deals within the period March-June 2009, with the main Turkish-Armenian relations, agreement on a “road map”, Azerbaijani objections and Turkish-Azerbaijani relations, US President Barack Obama visit to Turkey and Obama’s “24 of April” statement, developments in some countries concerning Armenian genocide allegations.*

Key Words: *Turkey, Armenia, Azerbaijan, United States, Australia, Canada, Hawaii, Bulgaria, Sweden, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ali Babacan, Ahmet Davutoğlu, İlham Aliev, Barack Obama, Hillary Clinton, Serje Sarkissian, Edward Nalbantian, Erivan’s Genocide Museum and Memorial and the “Blue Book”.*

I - TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 2008 yılı Eylül ayında milli maç münasebetiyle Ermenistan’a yaptığı ziyaretten sonra Türkiye-Ermenistan arasında normal ilişkiler kurulması için başlayan ve iki ülke dışişleri bakanları ile yüksek dereceli memurları arasında yapılan toplantıların içeriği hakkında bir açıklama yapılmamış ancak taraflar genel beyanlarda bulunmuşlardır.¹ Bu beyanlardan ve bazı basın haberlerinden tarafların karşılıklı tutumları şu şekilde özetlenebilir.

1 Bu konuda bkz. Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 31, ss.7-12.

1. Türkiye ve Ermenistan'ın Karşılıklı Tutumları

Dışişleri Bakanı Ali Babacan bu görüşmeleri, birçok kez yapılan görüşmelerden farklı olarak Ermenistan ile hiç bu kadar çözüme yakın olunmadığı, tarihi bir fırsat yakalandığı ve üçüncü ülkelerin (ABD'nin) bu sürece zarar vermemesi gerektiği bağlamında ifade etmiştir.²

Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan da ilişkilerin normalleşmesine çok yakın olduğunu belirtmiştir.³ Nalbantyan toplantıların içeriği hakkında açıklama yapmamış ancak ülkesinin görüşlerini dile getirmekten de kaçınmamıştır. Bunların başında Ermenistan'ın Türkiye ile önkoşul olmadan normal ilişkiler kurmak istemesi gelmektedir.⁴ Eski Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan tarafından 2000'lerin başlarından itibaren kullanılan bir formül Türkiye ve Ermenistan'ın, aralarındaki sorunlara çözüm bulmadan, normal (diplomatik) ilişki kurmaları ve bundan sonra Türkiye'nin de sınırını açması anlamına gelmektedir. Bu formül Dışişleri Bakanı Nalbantyan tarafından sıkça dile getirilmektedir. Oysa Türkiye'nin tutumu bunun tersi olup ilişkilerin normalleşmesini mevcut sorunların çözümüne bağlamaktadır.

Ermeni tarafının üzerinde özellikle durduğu husus soykırım iddialarıdır. Bu konuda Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesinin Ermeni "soykırımı" gerçeğinin sorgulandığı anlamına gelmediği⁵ ve Ermenistan'ın Diaspora'dan veya yabancı ülkelerden Ermeni soykırımının tanınmasına ilişkin çabalarını durdurmalarını hiçbir zaman istemeyeceği⁶ ve ayrıca taraflar arasındaki görüşmelerde Ermeni soykırımı konusunun yer almadığı⁷ ifade edilmektedir. Bu durumda Türkiye'nin 1915 olaylarının incelenmesi için önermiş olduğu Tarihçiler Ortak Komisyonu'nun Ermeni tarafınca reddedildiği gibi bir kanı doğmaktadır. Ancak Nalbantyan, diplomatik ilişkilerin kurulması ve sınırın açılmasından sonra, iki ülkeyi ilgilendiren tüm sorunların tartışılması için hükümetler arası bir komisyon kurulmasına hazır olduklarını ve bu komisyonun alt komiteleri olabileceğini belirtmiştir.⁸ Bundan çıkarılan sonuç, 1915 olaylarının bir alt komite tarafından ele alınabileceğidir; ancak bu halde dahi "soykırım gerçeği" tartışılmayacak veya soykırım iddialarının başka ülkeler tarafından tanınmasına ilişkin çabalara son

2 "Ermenistan'la tarihi fırsat yakaladık, üçüncü ülkeler sürece zarar vermesin", *Zaman*, 3 Mart, 2009.

3 "Armenia, Turkey are 'very close' to normalize ties", *Asbarez*, 24 Ocak 2009.

4 Ermenistan Dışişleri Bakanın bu konuda bir çok beyanı vardır. Biz, referans olmak üzere birkaç adedini seçtik: "Relations Arménie-Turquie: Des hauts et des bas", *Armenews*, 23 Ocak 2009, "Turkey-Armenia Relations Should Have No Preconditions", 6 Nisan 2009, armradio.am

5 "Armenia, Turkey are 'very close' to normalizing ties; *Asbarez*, 24 Ocak 2009, "Edward Nalbandian: Turkey-Armenia Relations Should Have No Preconditions" 6 Nisan 2009, armradio.am

6 Aynı kaynak.

7 "Armenia Says Not Discussing 1915 Events With Turkey", *Today's Zaman*, 21 Mart 2009.

8 Aynı Kaynak.

verilmeyeceğidir. Bu varsayım doğrusa söz konusu alt komitenin bir işlevi olmayacak demektir.

Ermenistan Dışişleri Bakanının üçüncü olarak üzerinde durduğu husus Karabağ ile ilgilidir. Bakan bu konuda “Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Karabağ sorununa bağlı değildir ve iki ülke ilişkilerin normalleştirilmesine ilişkin müzakerelerin bir konusu değildir” ifadelerini kullanmıştır.⁹ Nalbantyan başka bir vesileyle Türkiye’nin Karabağ sorunu için arabuluculuk yapmasına karşı çıkmış ve bunu Türkiye ve Azerbaycan’ın aynı milletin iki parçası olduğu söylemine bağlamıştır. Nalbantyan’a göre aynı milletin bir parçası (Türkiye) diğer bir parça (Azerbaycan) ile bir başka ülke (Ermenistan) arasında nasıl arabuluculuk yapabilir?¹⁰

İki tarafın bu açıklamalarında hemen hiç gündeme gelmeyen husus tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğünü veya sınırlarının dokunulmazlığını tanımaları konusudur. Türkiye, Ermenistan ile ilk temasların yapıldığı 1991 yılından bu yana bu konu üzerinde ısrarla durmuştur. Ermenistan’ın Türkiye’nin sınırlarının dokunulmazlığını tanıması demek Büyük Ermenistan hayallerinden vazgeçilmesi demektir. Günümüz Ermenistan’ının Türkiye’den toprak talep edecek ve alacak gücü yoktur; gelecekte de böyle bir güce kavuşmasını beklemek gerçekçi değildir. Böyle bir talep mizah konusu dahi yapılabilir. Ne var ki gerçek dışı özelemler içinde yaşayan diaspora ile Ermenistan’da, Taşnaklar başta olmak üzere aşırı sağ eğilimliler için, Büyük Ermenistan’ın gerçekleştirilmesi bir saplantıdır. Bu nedenle Ermenistan hükümetinin toprak bütünlüğü konusundan bahsedilmemesini istediği ancak aslında tarafların birbirlerinin sınırlarını tanımalarını kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Özetleyecek olursak Ermenistan;

- 1- Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesinin herhangi bir önkoşula bağlanmaması,
- 2- Bu normalleşmenin Karabağ sorunu ile bağlantısı olmaması ve
- 3- Normalleşmenin Ermeni soykırımını sorgulanmasına yol açmamasını istemektedir.

9 “Edward Nalbandian: Turkey-Armenia Relations Should Have No Preconditions”, 6 Nisan 2009, armradio.am

10 “Armenian Minister Upbeat on Turkish Ties”, *Public Television of Armenia*, 11 Mart 2009.

Buna karşın Türkiye;

- 1- İki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için mevcut sınırların tanınmasını,
- 2- 1915 olaylarının (soykırım iddialarının) bir tarihçiler komisyonu tarafından görüşülmesini istemekte ve
- 3- Aşağıda göreceğimiz üzere Türk sınırının açılmasını Karabağ ve diğer Azerbaycan topraklarında işgalin sona ermesine bağlamaktadır.

Bu durumda, çözüme yakın olduğu şeklinde iki tarafın da beyanlarına rağmen, mevcut sınırların tanınması hariç, diğer konularda taraflar arasında görüş ayrılıkları bulunmakta olduğu sonucuna varılmaktadır.

2. Sınırların Kısa Zamanda Açılacağına İlişkin Haberler ve Azerbaycan'ın Tepkileri, Muhalefet Partilerinin Eleştirileri

Bu arada Başkan Obama'nın ziyareti öncesinde Türkiye ile Ermenistan arasında bir anlaşma olacağı ve sınırların açılacağı hakkında basında bazı haberler çıkmaya başlamıştır. Mesela, ismi verilmeyen Avrupa Komisyonu'nun üst düzey bir bürokratu, Türkiye'nin, Ermenistan sınırını ABD Başkanı Barack Obama'nın ziyareti sonrası açacağı bilgilerinin alındığını söylemiştir.¹¹ "Türkiye'nin AB'deki Gözü" sloganıyla internette yayın yapan AB Haber, Türkiye'nin, Obama'nın ziyaretinden sonra Ermenistan'la sınırları açmayı planladığını yazmıştır.¹² ABD'nin saygın gazetelerinden Wall Street Journal'ın adlarını vermediği diplomatlara dayandırdığı bir haberinde Türkiye Ermenistan arasında ilişkilerin normalleşmesiyle ilgili anlaşmanın 16 Nisan'da imzalanacağı ifade edilmiştir.¹³ Amerikan Marshall Fund Ankara Ofisi Başkanı ise söz konusu anlaşmanın, sözde Ermeni soykırımının yıldönümü kabul edilen 24 Nisan'dan önce hazır olacağını ileri sürmüştür.¹⁴

Bu haberlerin kaynağının ne olduğu tam olarak belli değildir. Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan tarafların çözüme yakın oldukları söyleminin ilerisine geçerek Novosti-Armenia Ajansı'na yaptığı ve Azeri basınında da yer alan bir açıklamasında, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi ve Ermenistan-Türkiye sınırının açılması istikametinde yeteri kadar yol kat ettiklerini belirterek "Türkiye ile sınırları yakında açacağız" sözlerinin de bu spekülasyonlara neden olmuş olması

11 "Türkiye Ermenistan Sınırnı Açacak mı?", *Cumhuriyet*, 30 Mart 2009.

12 "Ermenistan Sınırı Nisan'da Açılacak", *Hürriyet*, 30 Mart 2009.

13 "Türkiye İle Ermenistan Tarihi Anlaşmaya Zemin Hazırlıyor", *Zaman*, 3 Nisan 2009.

14 Aynı kaynak.

olasılığıdır.¹⁵ Bu bilgilerden hareketle ortada, Ermenistan ve bazı Amerikan çevrelerince yaratılmış bir “disinformation” (kasten yanlış haber yayma) olduğu sonucuna varılabilir. Bu haberin amacı da, Obama’nın ziyaretinin arifesinde Türkiye üzerinde bir baskı kurmak kadar Azerbaycan ile Türkiye arasında bir anlaşmazlık yaratmak olabilir. İleride açıklayacağımız üzere böyle bir anlaşmazlık hatta kırılganlık yaşanmıştır.¹⁶

Bu olayın bazı sonuçları olmuştur. Önce bizzat Cumhurbaşkanı haberi yalanlamak gereğini duymuştur. NATO’nun 60. yılı zirve toplantısına katılmak için Türkiye’den hareketi öncesinde gazetecilerin sorularını yanıtlayan Gül, Wall Street Journal’ın, Türkiye ile Ermenistan arasındaki tarihi anlaşmanın 16 Nisanda imzalanacağı yönündeki haberle ilgili soruya, yazılanların doğru olmadığını söylemiştir.¹⁷ Başbakan Erdoğan Londra’da Chatham House’da yaptığı bir konuşmada Karabağ sorunu çözümlenmeden Ermenistan ile sağlıklı bir anlaşma yapılamayacağını belirterek iki ülke ilişkilerinin normalleşmesini bu sorunun çözümüne bağlamıştır. Bu beyanlar Ermenistan’da sıkıntı yaratmıştır. Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan İstanbul’da düzenlenen ve Başkan Obama’nın da katılacağı “Medeniyetler İttifakı 2. Forumu” toplantısına gelmemeye kalkmış, büyük olasılıkla Amerikalıların müdahalesi üzerine geç olarak toplantıya katılmış ancak Türkiye ile Karabağ sorununun müzakere edilmeyeceğini tekrarlamıştır.¹⁸ Bu Forum sırasında Başkan Obama Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Ermenistan Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan ve İsviçre Dışişleri Bakanı Micheline Calmy-Rey ile Dolmabahçe Sarayı’nda bir toplantı yapmıştır. Beyaz Saray’dan üst düzey bir yetkili, Başkan Obama’nın, bakanlarla Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleştirilmesi konusunda konuştuğunu ve tarafları hızla bir anlaşmaya yapmaya çağırdığını bildirmiştir.¹⁹

Ancak asıl sorun Azerbaycan ile çıkmıştır. İlham Aliiev, bu söylentilerin etkisi altında İstanbul’daki Medeniyetler İttifakı toplantısına gelmemiş, Cumhurbaşkanı Gül’ün kendisine telefon etmesine rağmen ve ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’un da telefonla, geldiği takdirde Başkan Obama ile görüşebileceğini söylemesine rağmen fikrini değiştirmemiştir.²⁰

15 “Erivan: Türkiye İle Sınırları Yakında Açacağız”, *CNN Türk*, 27 Mart 2009.

16 Başbakan Erdoğan 13 Mayıs 2009 tarihinde Azerbaycan Mili Meclisi’nde yaptığı konuşmada bu “disinformation” olayının daha eski bir tarihte başladığını belirterek, Şubat ayı başında bir internet sitesinde “Türkiye’nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmek için Karabağ’dan vazgeçtiği”nin iddia edildiğini, kendisinin bazı açıklamalarına rağmen bu olayın “neredeyse Türkiye aleyhinde bir kampanyaya” dönüştüğünü söylemiştir.

17 “Erivan’la Anlaşma Tarihi Yanlış”, *Taraf*, 6 Nisan 2009.

18 “Ermenistan Müzakereyi Gölgeledi”, *Vatan*, 6 Nisan 2009.

19 “Dolmabahçe’de Sürpriz Ermeni Buluşması”, *Zaman*, 7 Nisan 2009.

20 “Obama İle Görüşme Vaadi de Aliyev’i İkna Edemedi”, *Hürriyet*, 6 Nisan 2009.

Bu arada Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Araz Azimov Türkiye'nin Ermenistan ile olan sınır kapısını hangi koşullarda açılabileceği hakkında kendi hükümetinin görüşlerini açıklamıştır:²¹ Buna göre Türk sınırı Karabağ sorununun çözümü çerçevesinde ve bu çözümle ilgili ilerlemelere bağlı olarak açılabilir. Karabağ sorunu çözümü çerçevesi dışında sınırın açılması için karar alınması Azerbaycan çıkarlarına aykırıdır ve Azerbaycan tarafından kabul edilmeyecektir. Azerbaycan, Karabağ sorununun çözüm sürecinin hangi safhasında sınırın açılabileceğini Türk Hükümetiyle görüşmeye hazırdır. Sınırın kapatılması kararı Azerbaycan topraklarının işgaliyle bağlantılı olduğuna göre bu kararın kaldırılması da bu koşulla (işgalin sona ermesi) ilgili olmalıdır.

Görüldüğü gibi Azeri Bakan Yardımcısı sınırın açılmasını sıkı bir şekilde Karabağ sorununa bağlamıştır. Ancak yine de bir esneklik göstererek, "çözüm sürecinin hangi safhasında sınırın açılabileceğini Türk Hükümetiyle görüşmeye hazır" olduğunu belirtmek suretiyle, bazı olumlu gelişmelerin olması halinde, Karabağ sorununda nihai çözüme varılmadan da sınırın açılabileceğini belirtmiştir. Bu durum Azerbaycan'ın Karabağ sorununun birden değil aşamalı olarak bir çözüme kavuşabileceği inancından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, Azerbaycan topraklarının işgalinin tam olarak sona ermesi belki yıllar alabileceği dikkate alınarak, çözüm sürecinin bir noktasında, Azerbaycan ile görüştüğümüzden sonra, sınır açılabilir. Başbakan Erdoğan bu konuda hemen her fırsatta sınır Azerbaycan topraklarının işgali sonucunda kapatıldığına göre sınırın açılmasının da işgalin ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Böylelikle Azerilerin yukarıda değindiğimiz görüşleri de esası itibarıyla Türkiye tarafından kabul edilmiş, ancak, aşağıda göreceğimiz gibi, bunun Azerbaycan kamuoyu tarafından anlaşılması zaman almıştır. Bu gelişmenin en önemli yönü, Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi sürecini, Karabağ sorununun çözümlenmesi sürecine bağlamasıdır. Başka bir ifadeyle ikili bir konu olan normalleşme artık üçlü bir konu haline gelmiştir.

Bu arada Azerbaycan'ın Türk sınırının açılmasına neden bu derecede önem verdiği belirtilmesinde yarar vardır. Bir Azeri yazar²² Bakü'nün Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasından duyduğu endişeyi bunun Ermenistan'da daha da güçlendirecek ve müzakerelerde Ermenistan'ı Azerbaycan ile işbirliği yapmak istemeyecek olmasına bağlamıştır. Aynı kaynak sınırın açılmasının halen bölgede mevcut nazik güç dengesini bozacağını ve hatta Ermenistan'ı bir askeri harekâta yönlendirebileceğini de ileri sürmüştür. Sınırın açılmasının Ermenileri askeri harekâta yönlendirmesi zordur; zira bu, büyük olasılıkla, sınırın yeniden kapanması

21 "Bakü: Turkish-Armenian Border Can Only Be Opened in the Context of Karabakh Settlement", *Interfax*, 9 Nisan 2009.

22 Faris İsmailzade, "Baku Calling For Openness in Turkish-Armenian Relations", *Jamestown Foundation*, 5 Mayıs 2009.

sonucunu verecektir. Buna karşın, sınırın açılması halinde Ermenistan'ın Azerbaycan'la olan sorunlarının çözümü için pek istekli olmaması mümkündür.

Türkiye'de muhalefet partileri Azerbaycan'ın ihmal edildiğini öne sürerek Hükümeti şiddetle eleştirmişlerdir.

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, bu konuda yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin Ermenistan sınırını, Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgaline bir tavır olarak kapattığını ve ancak bu durumun ortadan kalkması halinde sınırı açabileceğini belirterek, "Türkiye, Azerbaycan'ın arkadan hançerlenmesine göz yumamaz. Hiç kimse, hangi baskıya maruz kalırsa kalsın Türkiye'nin Azerbaycan'a ihanet etmesini sağlayamaz." demiştir.²³

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise kesin ifadeler kullanarak "Diplomasiyi geliştirmeyi ve normalleşme sürecini ileri sürerek, Ermenistan ile ilişkileri artırmak yolunda ortaya konan tercihleri önce milletimize danışmak, sonra soydaşımız olan Azerbaycan'a danışmak ve çözümü müşterek yolda aramakta yarar vardır. 'Bir millet iki devlet' kavramı yerde kalmamalıdır. Karabağ'ı bir bataklığa sürükleyecek herhangi bir tasarrufu MHP'nin kabulü mümkün değil" dedikten sonra soykırım iddiasının ortadan kalkması ve Karabağ sorununun çözüme kavuşmasından sonra Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinin görüşülebileceğini, ama bunlar olmadan ne sınırın açılacağını ne de Karabağ'dan vazgeçileceğini ifade etmiştir.²⁴

Bu konuda TBMM Dışleri Komisyonu'nda da büyük tartışmalar yaşanmıştır.²⁵

Obama'nın ziyaretinden sonra Başkanın 24 Nisan mesajında soykırım sözcüğünü kullanmaması veya Temsilciler Meclisine verilmiş olan tasarının engellenmesi için Türkiye'nin yeni bir adımının beklendiğine dair Washington'dan bazı resmi olmayan telkinler gelmeye başlamıştır.²⁶ Bu arada sınırın kısa zamanda açılacağına dair spekülasyonlar da artmıştır.²⁷ Başkan Sarkisyan'ın Türk sınırınının 7 Ekim'de oynanacak olan milli maçtan önce açılmasını umduğuna dair sözleri²⁸ de bunları takviye etmiştir.

23 "Baykal'dan Ermenistan Açıklaması", *Hürriyet*, 11 Nisan 2009.

24 "Bahçeli: Çözümü Soydaşla Aramalı", *Yeni Çağ*, 11 Nisan 2009.

25 "Mecliste Ateşli Ermenistan Tartışmaları", *İhlas Haber Ajansı*, 9 Nisan 2009.

26 ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Mark Paris ile Vaşington'daki Brookling Enstitüsü Türkiye Programı Direktörü Ömer Taşpınar'ın sözleri için bkz. "Vaşington Bir Adım Görmek İstiyor" *CNN Türk*, 14 Nisan 2009.

27 "Ermenistan Sınırı Açılıyor mu?", *Sabah*, 10 Nisan 2009, "Ermenistan İle Kapı Haftada Bir Gün Açık", *Star*, 15 Nisan 2009.

28 "Ermenistan, Sınırın Açılması İçin Tarih Bile Veriyor", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 2009.

Diğer yandan Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Kaliforniya'daki Ermeni seçmenlerine gönderdiği bir mektupta, Ermeni soykırımı'nın tanınması ve buna yönelik tasarıya desteğini ifade ederken kendisinin de "soykırım"ın ABD tarafından resmen tanınmasına destek vermeyi sürdüreceği güvencesini vermesi de²⁹ Türkiye'ye baskı uygulanmak istendiği kanısını güçlendirmiştir.

Dışişleri Bakanı Ali Babacan, 16 Nisan'da yapılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü toplantısına katılmak üzere gittiği Erivan'da Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan, Rusya Dışişleri Bakanı Segey Lavrov ve Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Mamad Guliev ile görüşmeler yaptı. Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan tarafından da kabul edildi. Sarkisyan, Lavrov, Nalbantyan ve Babacan'ın da katıldığı kısa bir toplantı yapıldı.³⁰

Guliev ile de bir görüşme gerçekleştiren Nalbantyan, beraberce yaptıkları bir basın toplantısında Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda hemen bir belge imzalanmasının söz konusu olmadığını bildirdi; ancak yakında böyle bir anlaşmaya varılabileceğini söyledi. Ancak hemen ardından Karabağ sorunu hakkındaki müzakerelerin AGİT Minsk Grubu çerçevesinde yürütüldüğünü ve Türkiye'nin bu sorunun çözümü için bir arabulucu olmadığını da belirtti.³¹ Guliev ise Türkiye'nin Minsk Grubu üyesi olduğunu hatırlattı ve Türkiye'nin sorunun çözümü hakkında önerileri varsa Azerbaycan'ın bunları dinlemeye hazır olduğunu belirtti. Ayrıca Türkiye-Ermenistan arasında ilişkiler kurulmasının Karabağ sorununun çözümü ile ilişkili olduğunu da vurguladı.³²

Babacan'ın Erivan'daki temasları hakkında basında çıkan haberlere göre, Türkiye ile Ermenistan arasındaki müzakere süreci olumlu ilerlemekte ancak henüz bir anlaşma noktasına gelmiş bulunulmamaktadır. Türkiye "sorunların" kısa süre içinde çözülmesini arzu etmektedir. Bu sürece sadece Türkiye-Ermenistan sorunu olarak bakılmamalı. Azerbaycan-Ermenistan arasındaki meseleler de birbirine paralel olarak değerlendirilmelidir. Türkiye bu süreç içinde Azerbaycan'ı küstürecek bir anlayış içinde olmayacaktır.³³

29 "Soykırım'ın Tanınması için Girişim Başlatıldı", *Hürriyet*, 16 Nisan 2009.

30 *Hürriyet*, 17 Nisan 2009.

31 "Edward Nalbantian: Agreement on Normalization of Armenian-Turkish Relations Will be Signed Soon" *Noyan Tapan*, 16 Nisan 2009.

32 Aynı kaynak.

33 "Azerbaycan'ı Küstürmeyiz", *Hürriyet*, 17 Nisan 2009.

3. Türkiye, Ermenistan ve İsviçre'nin Ortak Açıklaması

22 Nisan 2009 tarihinde Türkiye, Ermenistan ve İsviçre Dışişleri Bakanlıkları şu ortak açıklamayı yaptılar:

Türkiye ve Ermenistan, İsviçre'nin arabuluculuğunda, ikili ilişkilerini normalleştirmek; iyi komşuluk ve karşılıklı saygı çerçevesinde geliştirmek ve bu suretle tüm bölgede barış, güvenlik ve istikrarı ileri götürmek amacıyla yoğun çaba göstermektedirler.

İki taraf, bu süreçte somut ilerleme ve karşılıklı anlayış sağlamış ve ikili ilişkilerinin her iki tarafı da tatmin edecek şekilde normalizasyonu için kapsamlı bir çerçeve üzerinde mutabık kalmışlardır. Bu çerçevede, bir yol haritası belirlenmiştir.

Üzerinde mutabık kalınan bu zemin, devam eden bu süreç için olumlu bir perspektif sağlamaktadır.³⁴

24 Nisan'a iki gün kala yapılan bu açıklama, ABD Başkanının 24 Nisan mesajında soykırım sözcüğünü kullanmamak için gerek Türkiye gerek Ermenistan'dan kendisine yardımcı olacak bir harekette bulunmalarını istediğini ve yukarıda metnini verdiğimiz Ortak Bildirinin başlıca amacının Amerikan Başkanının işini kolaylaştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ayrıca açıkladığımız gibi, Başkan 24 Nisan mesajında "soykırım" sözcüğünü kullanmamıştır.

Söz konusu Ortak Açıklamanın en önemli noktası iki ülkenin ilişkilerini normalleştirmek için yoğun çaba içinde olduğunun belirtilmesidir. Bu amaçla "kapsamlı bir çerçeve" üzerinde mutabık kalınmış ayrıca bir de "yol haritası" belirlenmiştir. Ancak çerçevenin içinde neler olduğu ve yol haritasının hangi "duraklardan" geçtiği hakkında bilgi verilmemiştir. Bu "gizlilik" iki ülke arasında hala önemli konularda mutabakat olmadığını düşündürmüştür. Bilgi verilmemiş olmakla beraber 'çerçeve'nin içinde neler olduğu hakkında tahminde bulunmak zor değildir. Bilindiği gibi Türkiye ile Ermenistan arasında başlıca üç sorun vardır: Tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğünü tanımamaları, soykırım iddiaları ve Karabağ sorunu.

Toprak bütünlüğü konusunda tarafların bir mutabakata vardıklarını, bu konu üzerine ne resmi makamların ne de basının hemen hiç durmamasından anlaşıldığını yukarıda belirttik.

34 No: 56, 22 Nisan 2009, Türkiye Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları ile İsviçre Federal Dışişleri Bakanlığı'nın Ortak Açıklaması; http://www.mfa.gov.tr/no_56_22-nisan-2009_-turkiye-ermenistan-iliskileri-hk_tr.mfa

Soykırım iddiaları için Türkiye'nin ortaya attığı ve Ermenistan'ın da isteksiz bir şekilde kabul ettiği formül, bu iddiaların bir tarihçiler ortak komisyonuna havalesidir. Ancak Ermenistan Dışişleri Bakanının yine yukarıda değindiğimiz gibi, soykırım gerçeğinin tartışılmayacağı ve “soykırımın” uluslararası alanda tanınması için çaba göstermeye devam edeceği anlamına gelen bazı ifadeleri bu konuda tam bir anlaşma olmadığını, ileride bir anlaşma olsa bile söz konusu komisyonun işleminin çok zor olacağını düşündürmektedir.

Diğer bir sorun Karabağ'dır. Burada dikkat edilecek husus Karabağ'ın Türkiye ile Ermenistan arasında doğrudan bir sorun olmadığıdır. Bu da Karabağ'ın hukuken ve fiilen Türk toprağı olmamasından ileri gelmesidir. Karabağ'ın, iki ülke arasında bir sorun gibi görülmesinin nedeni Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği çekincesiz destektir. Türkiye-Ermenistan kara sınırı Karabağ sorunu nedeniyle 1993'te kapatılmış ve böylelikle Karabağ sorunu iki ülke arasında “sınırların açılması” adını taşıyan bir sorun doğurmuştur. Konuya Türkiye-Ermenistan müzakereleri açısından bakıldığında, Türkiye'nin, sahibi olmadığı, Karabağ dahil, Ermeniler tarafından işgal edilmiş olan Azerbaycan topraklarının boşaltılması için Ermenistan ile müzakere etmesinin anlamsızlığı ortaya çıkar; zira bu hukuken Ermenistan'ın işidir. Bu durumda Türkiye'nin Karabağ sorunuyla ilgisinin Ermenistan'dan bir an önce soruna çözüm bulmasını istemenin yanında, bu bölgenin işgali sona ermeden veya Karabağ sorununun çözümü için tarafları bir ilke anlaşmasına varmadan sınırını açmamak olduğu söylenebilir ki son on beş yıldır Türkiye'nin tutumu bu olmuştur.

Yol haritası deyimi tarafların ilişkilerini normalleştirmek için ne zaman hangi adımları atacaklarını veya hangi aşamalardan geçeceklerini ifade etmektedir. Bu hususta hiçbir açıklama yapılmamıştır.

Tarafların mutabık oldukları hususlar hakkında Türkiye'de bir gazetede bazı bilgiler verilmiştir.³⁵ Buna göre;

1. Ermenistan Kars Antlaşmasını tanıyacak,
2. Türk sınırı açılacak,
3. Karşılıklı olarak büyükelçilikler açılacak,
4. Yol haritası Mecliste onaylanacak,
5. Tarih komisyonuna üçüncü ülkeler katılabilecektir.

35 “Beş Adımda Anlaşma”, *Sabah* gazetesine atıfla *Bugün*, 24 Nisan 2009.

Bu haberin önemi içeriğinden ziyade ilk haber olmasından ve diğer yayın organları tarafından kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Haber içerik bakımından yetersizdir, zira Türkiye'nin sınırları tanındıktan (Kars Antlaşması'nın tanınması) ve Ermenistan ile olan sınır açıldıktan sonra tarafların diplomatik ilişki kurması (karşılıklı büyükelçilik açmaları) gayet doğaldır. Anlaşmaların Meclis'te onaylanması zaten Anayasa gereğidir. Ortak Tarih Komisyonu konusunda sorun kimlerin katılacağı değil, böyle bir komisyon kurulup kurulmamasıdır. Kurulduğu takdirde bu komisyona üçüncü ülke uzmanlarının katılması bir sorun oluşturmamaktadır.

Kanımızca bu haberin en önemli yönü, Türkiye-Ermenistan arasındaki mutabakatta Karabağ sorununun yer almadığına dair bölümdür. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi Karabağ Türk toprağı olmadığından bu normaldir. Ancak, haberde, “birbirine paralel atılacak adımları kapsayan yol haritasının Yukarı Karabağ sorununa ‘*de facto*’ olarak bağlı olduğu da belirtilmektedir. Bundan, Türkiye ile Ermenistan arasında normal ilişkiler kurulması sürecinin bir yerinde Karabağ sorununun çözümlenmesinin hiç olmazsa bu konuda tarafların bir prensip anlaşması yapmalarının bekleneceği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ermenistan'da Türkiye-Ermenistan mutabakatının neler içerdiği hakkında en anlamlı açıklamayı ise halen muhalefetin lideri konumunda bulunan eski Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan yapmıştır. Ter-Petrosyan'a göre bu mutabakat

1. Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler kurulmasını,
2. Karşılıklı olarak sınırların tanınmasını,
3. Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını,
4. Türk ve Ermenistan tarihçilerinden oluşacak bir komisyon kurulmasını içermektedir.³⁶

Bu arada AB Doruk toplantısı münasebetiyle Prag'da bulunan Cumhurbaşkanı Gül'ün aynı vesileyle orada bulunan Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ile bir görüşme yaptığına değinmemiz gerekmektedir. Cumhurbaşkanı bu konudaki bir soruya “Türkiye ve Ermenistan arasındaki çalışmalar her iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için devam ediyor. Bunun devam etmesi konusundaki mutabakatımızı yenilemiş olduk. Bu görüşmelere herkes iyi niyetli başladığı için problemlerle değil, çözümlerle başlamak lazımdır. Bunların sürebilmesi, neticelenebilmesi yolunda bütün gelişmelerin hepsinin pozitif etkisi izlenmelidir”³⁷ cevabını vermiştir.

36 “The Speech of Levon Ter-Petrosian at the Rally of 1 May, 2009”, *Ann Groong*, Mayıs 2009.

37 “Gül'den Avrupa'ya ‘Ricacı Değiliz’ Resti”, *Haber 7*, 11 Mayıs 2009.

4. Türkiye'nin Azeri Görüşlerini Benimsemesi

Türkiye ve Ermenistan'ın kapsamlı bir çerçeve ve bir yol haritası üzerinde mutabık kaldıklarını belirtmelerinden sonra Azerbaycan kamuoyunda Türkiye'ye karşı duyulan kaygıların arttığı gözlemlenmiştir. Bu çerçevede bazı muhalif siyaset adamları Türkiye'yi eleştirmişler, basında ise aynı nitelikte yazılar görülmüştür. Diğer yandan Bakü'deki genelde Türklerin ibadet ettiği Şehitler Camiinin onarım gerekçesiyle kapatılması, Azeri Petrol Socar'ın Türkiye'ye sattığı doğalgazın fiyatını arttırmaya çalışması ve dört Azeri milletvekili hanımın, görüşlerini açıklamak üzere Türkiye'ye yaptıkları fazla gösterişli bir ziyaret, iki ülke resmi makamlar arasında açığa vurulmak istenmeyen ancak pek de saklanamayan bir gerginliğin başka alanlara yayılmakta olduğu kanısını uyandırmıştır.

Bu hava içinde Başbakan Erdoğan'ın 13 Mayıs 2009 tarihinde Azerbaycan'a yaptığı ziyaretin başlıca nedeni söz konusu kampanya olup Türkiye ile Ermenistan arasındaki görüşmelerin Azerbaycan aleyhine sonuçlar vermeyeceğine Azerbaycan yetkililerini ve kamuoyunu inandırmak olmuştur.

Başbakan 13 Mayıs 2009 tarihinde Azerbaycan Milli Meclisi'nde yaptığı konuşmada³⁸ son dönemlerde spekülasyon ve yalan haberler üzerinden iki ülkenin kardeşlik ikliminin gölgelenmeye çalışılmasına şahit olduğunu, “adeta bir bardak suda fırtınalar koparıldığını” ve bunlara Şubat ayı başında bir internet sitesinin Ermenice bölümünde yayımlanan ve Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerini normalleştirmek için Karabağ'dan vazgeçtiğini iddia eden uydurma bir haberin neden olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin Karabağ'dan vazgeçmesi gibi bir keyfiyetin telaffuz edilmesinin bile büyük bir utanç olduğunu belirterek bu iftirayı reddetmiştir. Bu konuda yaptığı tüm açıklamalara rağmen haberlerin devam ettiğini belirten Başbakan bunların neredeyse Türkiye aleyhinde bir kampanyaya dönüştüğünü vurgulamıştır. Erdoğan konuşmasında Türkiye-Ermenistan görüşmeleri hakkında Türk tarafınca Azerbaycan'a verilen bilgilere temas etmiş Türkiye'nin Azerbaycan'ın milli menfaatlerine halel getirecek adım atmadığını, bundan sonra da atmayacağını belirterek, “Biz bu zamana kadar Azerbaycan halkının çıkarlarını ve iyiliğini hiçbir şekilde göz ardı etmedik, etmeyeceğiz” demiştir. Türk sınırının 1993 yılında kapatılmasını Karabağ'dan sonra diğer Azerbaycan topraklarının da Ermeniler tarafından işgal edilmesinin sonucu olduğunu, bu nedenle sınırın işgal sona erince açılacağını ve bu konuda Azerbaycan ile mutabık kalınmadıkça bir adım atılmayacağını söylemiştir.

Başbakan Türkiye'nin Yukarı Karabağ konusundaki politikasının açık ve net olduğunu bu politikadan bugüne kadar asla bir sapma olmadığını, Türkiye'nin bu

38 http://rte.gen.tr/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-recep-tayyip-erdogan-aze_6238.html

sorunu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğini savunduğunu, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin ne yazık ki işgal altında bulunduğunu, bir milyon Azerinin kendi ülkelerinde kaçak ve göçmen durumuna düştüğünü vurgulamıştır.

Yukarı Karabağ bağlamında bir ilerleme sağlanmadan Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanmasının da mümkün olmadığını belirten Başbakan, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın 22 Nisan'da yaptığı açıklamada, "Türkiye ve Ermenistan'ın İsviçre'nin arabuluculuğunda ikili ilişkileri normalleştirmek, tüm bölgede barışı, güvenliği ve istikrarı ileri götürmek amacıyla yoğun bir çaba gösterdiklerini" vurguladığını anımsattıktan sonra üzerinde mutabık kalınan zeminin devam eden süreç için olumlu bir perspektif sağladığını ve bu durumun da Azerbaycan'ın lehine olduğunu kaydetmiştir. Aynı gün heyetler arası görüşmelerden sonra Başkan Aliev ile birlikte bir basın toplantısı düzenleyen Başbakan Erdoğan Azerbaycan ile mevcut ilişkilerin her geçen gün daha ileriye gittiğini belirterek, "Türkiye-Azerbaycan arasında 'tek millet iki devlet' anlayışının geleceğe taşınmasına yönelik bizim birliğimizi, beraberliğimizi, dayanışmamızı, sağdan soldan gelebilecek bize ait olmayan herhangi bir düşünce bozamaz" demiştir. Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ konusundaki hassasiyetinin Türkiye'nin de hassasiyeti olduğunu belirterek, "İşgal ortadan kalkmadıktan sonra kapıların açılması mümkün değil" şeklinde konuşmuştur.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliev, Başbakan Erdoğan'ın Yukarı Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye'nin Ermenistan sınırını açmayacağı sözleri için teşekkür ederek, bu konuda hiçbir şüpheye yer kalmadığını söylemiş iki ülke arasında tarihi bağlar bulunduğunu belirtmiş, uluslararası zeminde iki ülkenin de tutumunun aynı olduğunu vurgulayarak Azerbaycan ve Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarın sağlanmasından yana olduğunu söylemiştir. Aliev, Türkiye'nin Ermenistan sınırını açacağına ilişkin spekülasyonlarla ilgili ise "Hiçbir şüpheye yer kalmadı. Başbakan Erdoğan'ın sözleri buna karşı en iyi cevaptır" şeklinde konuşmuştur.³⁹

Erdoğan-Aliev görüşmelerinden sonra yayımlanmış Ortak Bildirinin metni dergimizin Güncel Belgeler bölümündedir.

Başbakanın Azerbaycan'ı ziyaret etmesi ve Milli Mecliste konuşma yapmasından sonra Azerbaycan'daki bu kampanya son bulmuştur.

Başbakan Erdoğan'dan yaklaşık iki hafta sonra Baku'yü ziyaret eden Türkiye'nin yeni Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Karabağ sorununun en kısa zamanda ve

39 http://rte.gen.tr/basbakan-erdogan-aliev-ortak-basin-toplantisi-_6236.html

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ilkesine uygun olarak çözümlenmesi gerektiğini ifade ederek, BM kararları uyarınca işgal edilmiş topraklar Azerbaycan'a geri verilmediği sürece Türkiye-Ermenistan sınırının açılmayacağını söylemiştir.⁴⁰

5. Ermeni Kamuoyu ve Taşnakların Hükümet Koalisyonundan Çekilmesi

Türkiye ve Ermenistan'ın aralarındaki ilişkileri normalleştirmek için bir mutabakata vardıklarını ve bu amaçla bir yol haritası belirlediklerini, Ermeni Kamuoyuna anlatmak da kolay olmamıştır. Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan bu konuda verdiği bir mülakatta iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin önkoşulsuz olduğu, diğer bir deyimle Ermenistan'ın Türkiye'ye bir taviz vermemiş olduğu üzerinde özellikle durmuş ve bu hususta Karabağ sorununun çözümlenmesi ve Ermeni soykırımının tanınması konularına bağlı önkoşul bulunmadığı, şeklinde açıklamıştır.⁴¹

Karabağ ve etrafındaki topraklar Türkiye'ye ait olmadığı için Türkiye ve Ermenistan arasında bu konuda bir karar alınamayacağını yukarıda gördük. Soykırım iddialarına gelince, 1915 olaylarını incelemek için bir komisyon (veya alt komisyon) kurulması Ermenistan tarafından kabul edilmiş, diğer bir deyimle bu konuda Türkiye'ye bir taviz verilmiştir. Nalbantyan'ın hiç bahsetmediği ve gerçek anlamda bir önkoşul olarak nitelendirilebilecek husus tarafların birbirlerinin sınırlarını (veya toprak bütünlüğünü) tanımaları hakkında mutabakata varmış olmalarıdır. Böylelikle Ermenistan 1992 yılından bu yana, büyük Ermenistan hayallerinin günün birinde gerçekleşmesine kapıyı kapatmamak amacıyla izlemiş olduğu Türkiye'nin bugünkü sınırlarını resmen tanımamak politikasını terk etmiştir.

Türkiye-Ermenistan mutabakatı ve yol haritası ileride bir anlaşma haline gelir ve kamuoyuna açıklanırsa o zaman Ermeni yetkililerin önkoşul olmadığı veya taviz verilmediği hakkındaki iddialarını nasıl açıklayacakları merak edilebilir. Bu konuda şu şekilde hareket edilmesi olasıdır. Soykırımın “gerçekliği” konusunda Türkiye ile tartışılmadığı, ayrıca soykırımın diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından tanınması için faaliyetlere devam olunacağı söylenecektir. Bu bağlamda kurulacak tarihçiler ortak komisyonunun işlevinin soykırım gerçeğini irdelemek değil 1915 olaylarını incelemek olacağı belirtilecektir. Sınırlara gelince Ermenistan kamuoyu Türkiye'nin bugünkü sınırlarının tanınmasını, 1921 Kars Antlaşması'nın Ermenistan tarafından teyit edilmesi şeklinde algılamaktadır. Varılan mutabakatta Kars Antlaşması'na değinilmeden iki ülkenin birbirilerinin sınırlarını tanımayı

40 “Ahmed Davutoglu a lancé un message dur et rappelleant un ultimatum”, *Armenews*, 29 Mayıs 2009.

41 “Edward Nalbandian: Armenia-Turkey Relations Gad Never Gone This Far”, *Armradio*, 27 Nisan 2009.

beyan etmeleri, aynı kapıya çıkmakla beraber, kamuoyunda daha az tepkilere neden olabilecektir. Böyle olmalı ki Edward Nalbantyan Ermenistan Parlamentosu'nda bir soruya cevaben Türkiye ve Ermenistan arasında Kars Antlaşması konusunda bir mutabakat olmadığını rahatlıkla söyleyebilmiştir.⁴²

Ermenistan yetkililerinin Türkiye ile normal ilişkiler kurulmasında önkoşul olmadığı (veya Türkiye'ye taviz verilmediği) üzerinde bu kadar ısrar etmelerinin nedeni, başta Taşnaklar olmak üzere, Ermenistan'ın milliyetçi çevrelerin Türkiye ile her türlü teması şüphe ile karşılamaları ve özellikle Türkiye'ye herhangi bir taviz verilmesine kesinlikle karşı çıkmalarıdır. Diğer yandan Ermenistan kamuoyu yoklamalarında da Türkiye ile normal ilişki kurulmasının pek benimsenmediği görülmektedir. Nisan ayı ortasındaki yapılan bir anketi yanıtlayanların % 61'i Türkiye ile yakın ilişki kurulmasına karşı çıkmıştır.⁴³ İki ülke ilişkilerinin normalizasyonu için kapsamlı bir çerçeve üzerinde mutabık kalındığına ve bir yol haritası belirlendiğine dair 22 Nisan 2009 ortak açıklama hakkında yapılan bir kamuoyu araştırmasını yanıtlayanların % 67'si bu açıklama hakkında olumsuz kanaat belirtmiştir.⁴⁴ Bu durum Ermenistan hükümetini dikkatli davranmaya ve özellikle Türkiye'ye taviz verilmediğini ileri sürmeye yönelmektedir.

Aslında buna benzer bir durum Türkiye'de de vardır. GENAR tarafından 17–26 Nisan 2009 tarihlerinde yapılan bir araştırmada “Ermenistan'la sınırları açık karşılıklı diplomatik ilişkiler kurulması girişiminin desteklenip desteklenmediği” sorusuna, görüşülen kişilerin % 67'si gibi büyük bir çoğunluğu desteklemedikleri yanıtını vermişlerdir. Bunun, yukarıda değindiğimiz Azerbaycan'dan gelen şiddetli itirazların etkisi altında Türk kamuoyunun önemli bir kısmında Türkiye'nin Azerbaycan çıkarlarını gözetmeden Ermenistan ile ilişki kurmaya çalıştığı gibi bir kanının yerleşmiş bulunmasından ileri gelmesi olasıdır. Türk kamuoyundaki bu kanının oluşmasında Başbakan Erdoğan'ın Türk sınırının açılmasını Azeri topraklarının işgalinin sona ermesine bağlamasının etki etmiş olması olasıdır.

Ermenistan Hükümetinin Türkiye ile yürüttüğü müzakereler ve vardığı mutabakat hakkında yukarıda belirttiğimiz dikkatli davranışına ve özellikle taviz verilmediğini iddia etmesine rağmen Taşnaklar tatmin olmamış ve bu parti (Ermeni Devrimci Federasyonu) 27 Nisan 2009 tarihinde koalisyonundan ayrılmıştır.

1890 yılında kurulan Ermeni Devrimci Federasyonu bir yandan Ermenistan'ın bağımsızlığı diğer yandan Ermeni terörü ve Müslümanlara yapılan mezalimle

42 “Armenian Foreign Minister: Armenia and Turkey Have No Agreements Regarding Kars Treaty” *Arminfo*, 24 Nisan 2009.

43 “61% of Armenians Are Opposed to Establishing Closer Relations With Turkey”, *PanArmenian*, 14 Nisan 2009.

44 “67.2% Voted Against Frontier Opening”, *A1+*, 4 Mayıs 2009.

özdeşleşmiş bir kuruluştur. Ermenistan'ın Sovyetleşmesinden sonra diğer ülkelerde faaliyet göstermeye başlamış ve Diaspora'nın başlıca siyasi hareketi olmuştur. Soykırım iddialarını ortaya atan, bunların benimsenmesi için uğraşan, her fırsatta Türkiye aleyhinde faaliyet gösteren ve 1973–1986 yılları arasında esas itibarıyla Türk diplomatlarını hedef alan örgütlü Ermeni terörünü yaratan ve kısmen de yöneten bu partidir. Ermenistan'ın bağımsızlığından hemen önce burada ve Karabağ'da faaliyet göstermeye başlamış ve aşırı milliyetçi ve uzlaşmaz tutumuyla dikkati çekmiştir. Muhalefetin ilerisine geçen ve zararlı faaliyet denebilecek tutum ve politikaları nedeniyle 1994 yılında kapatılmıştır. Zamanın Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan Karabağ sorunu nedeniyle Ermenistan parlamentosu ile sorunlar yaşamaya başlayıp istifa etmek zorunda kalınca Taşnaklar, başkanlığına aday olan Başbakan Robert Koçaryan'ı desteklemişler ve kazanmasında önemli bir rol oynamışlardır. Koçaryan da seçildikten sonra Taşnakları Hükümet ortağı yaparak ödüllendirmiştir. Taşnaklar 1998–2009 döneminde tüm koalisyon hükümetlerine katılmışlar ve bu dönem içinde aşırı milliyetçilikleri ve Türkiye aleyhindeki tutumlarıyla dikkat çekmişlerdir.

Taşnak Partisi tarafından yayımlanan bir açıklamada⁴⁵ Hükümetten ayrılımlarının başlıca nedeni olarak Türkiye ve Ermenistan arasında varılan mutabakat ve yol haritası gösterilmiştir. Açıklama partinin her zaman, başta Türkiye olmak üzere, Ermeni soykırımının evrensel olarak tanınmasının ve kınanmasının devletin milli güvenlik stratejisinin başlıca parçası olduğunu, bunun sadece tarihi adaletin yerine getirilmesi için değil bölgedeki karşılıklı güven ortamının iyileştirilmesi ve gelecekte benzer suçların işlenmesinin önlenmesi için gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

Taşnaklar her ne kadar Hükümetten ayrılma nedeni olarak Türkiye ile yapılan görüşmeleri gösteriyorlarsa da aynı zamanda iç siyaset hesaplarıyla da bu kararı almış olmaları olasıdır. Nitekim 11 yıldır hükümette olmanın tüm avantajlarından yararlanmalarına rağmen bu parti fazla oy toplayamamıştır. İki yıl kadar önce, 2007 Mayıs ayında yapılmış olan parlamento seçimlerinde Taşnaklar, % 12,7 oy alarak 131 sandalyeli Ermenistan Parlamentosuna 16 milletvekili sokabilmişlerdir. 2008 yılının Şubat ayında yapılan devlet başkanlığı seçimlerine katılan Taşnaklar, yüzde elli civarında oy kaybına uğrayarak % 6,12 oranında oy almışlardır. Bu arada seçimleri kazanan Serj Sarkisyan'ın oyların % 52,8'ini topladığını da belirtelim. Bu durumda Taşnakların Hükümetten ayrıldıktan sonra, başta Türkiye karşıtlığı olmak üzere, bazı uzlaşmaz tutumlar izleyerek ve demagojik öneriler ileri sürerek 2012 seçimlerinde aşırı sağcı seçmenlerin oylarını alma ve Parlamento'ya daha güçlü bir şekilde girme hesapları yapmış olabilirler.

45 “ARF Quits Governing Coalition”, *Asbarez*, 27 Nisan 2009.

6. Son Gelişmeler

Türkiye'nin yeni Dışişleri Bakanı Ahmed Davutoğlu'nun Türkiye-Ermenistan ilişkilerini ikili düzeyde olduğu kadar Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması çerçevesinde mütaala ettiği ve bu bölgede "kalıcı ve kapsamlı bir normalleşmenin olması için Azeri-Ermeni ihtilâfında da gelişmeler olması gerektiği"ni vurguladığı görülmüştür.⁴⁶ Davutoğlu aynı zamanda 22 Nisan'dan sonra da ilişkilerin normalleşmesi sürecinin devam ettiğini, görüşmelerde bir kesilme olmadığını ve bu çerçevede Ermenistan ile doğrudan veya dolaylı olarak sürdürülen temaslar bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Diğer yandan Karabağ konusundaki görüşmelerle Türkiye- Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesinin birbirine paralel süreçler olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸

Davutoğlu Türkiye'nin Güvenlik Konseyi Başkanlığının olduğunu ve Karabağ sorununun Güvenlik Konseyi gündemine alınıp alınmayacağına dair bir soruya "Türkiye, Karabağ sorunu dahil, uluslararası önemdeki sorunların tartışılmasından yanadır".⁴⁹ sözleriyle konunun Konsey'de ele alınmasına taraftar olduğunu belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin başkanlığı döneminde bu konu Güvenlik Konseyinde ele alınmamıştır. Bununla beraber Türkiye'nin Konsey üyesi olması ileride bu konuda etkin girişimler yapmasına olanak sağlayacaktır. Ermenistan tarafından Karabağ konusunun Güvenlik Konseyi'ne getirilmesi olasılığına hemen bir tepkisi olmamışsa da, Güvenlik Konseyi'nin 1990'lı yıllarda Karabağ konusunda aldığı kararlar Ermenistan'ın aleyhinde olduğundan konunun yeniden Konseyde görüşülmesini istememesi ve bunu önlemeye çalışması normaldir.

Diğer yandan Ermenistan bilinen tutumunun devam ettiği görülmekte ve bu çerçevede önkoşulsuz olarak Türkiye ile normal ilişki kurmak istendiği, Türkiye'nin Karabağ sorununun çözümü ile bir ilgisi olmadığı temaları işlenmektedir. Hatta Ermenistan'ın bir tarihçiler komisyonu kurulmasını kabul etmiş olduğu dahi açıkça söylenmek istenmemekte bu konudaki sorulara iki taraf arasındaki tüm sorunların tartışılacağı bir komisyon kurulmasının söz konusu olduğu belirtilerek cevap verilmeye çalışılmaktadır.⁵⁰

Türkiye ile Ermenistan arasında temaslar sürse dahi müzakerelerde bir ilerleme olmadığı açıktır. Bu durağan durumun kalıcı olabileceği ve çok önem verilen sınırın açılmasını belirsiz bir tarihe erteleyebileceği endişelerinin Ermenilere hâkim

46 "Davutoğlu'ndan Ermeni Çıkışı", *Haberler.com*, 4 Haziran 2009.

47 Aynı kaynak ve "Turkish FM Says There's No Interruption in Talks With Armenia", *PanArmenian.Net*, 4 Haziran 2009.

48 "Carrying out Turkish-Armenian and Azerbaijan-Armenian Talks in paralel with each other would ensure lasting peace in the region", *Journal of the Turkish Weekly*, 27 Haziran 2009.

49 "Ankara to Bring Up Karabakh Problem For UN Security Council Discussions", *Trend*, 15 Haziran 2009.

50 "Armenia Still Hopeful About Deal With Turkey", *RFE/RL*, 22 Haziran 2009.

olduğu gözlenmektedir. Dışişleri Bakanı Nalbatyan topun Türkiye sahasında olduğu,⁵¹ Türkiye’den yeni bir adım atmasını beklediklerini, varılan anlaşmaların uygulanmaya konması gerektiği,⁵² Türkiye’nin bunun için somut adımlar atması⁵³ gerektiği gibi beyanlarda bulunarak bu durumdan, üstü kapalı bir şekilde, Türkiye’yi sorumlu tutmaya çalışmaktadır. Davutoğlu ise bunlara, topun sahada (sahanın ortasında) olduğu, adımların karşılıklı atılması gerektiği, Türkiye’nin amacının bölgede istikrarı sağlamak olduğu, bunun da tek taraflı adımlarla olmayacağı⁵⁴ gibi cevaplar vermek suretiyle Ermenileri, başta Karabağ olmak üzere, mevcut sorunların çözümü için daha yapıcı olmaya davet ettiği gözlemlenmektedir.

22 Nisan Ortak Açıklaması’ndan sonra Ermenistan’da Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kısa zamanda normal hale geleceği ve sınırın açılacağı beklentileri belirmiştir. Bunun olmaması ülkede ve özellikle muhalefet partilerinde bir tür düş kırıklığı yaratmış ve Türkiye’nin, sınırlarını açmadan ABD’nin Ermeni soykırım iddialarını kabul etmesini önlemek için müzakere sürecinden yararlandığı, o tarihten sonra Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin değil ilerlemek, gerilediği, müzakere sürecinde dengenin Ermenistan aleyhine bozulduğu gibi eleştiriler ileri sürülmüştü.⁵⁵ Sarkisyan bu eleştiriler karşısında Türkiye’nin tutumundan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmek zorunda kalmıştır. Ermenistan’a bir ziyarette bulunan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Hristofias ile yaptığı bir basın toplantısından yararlanarak Türkiye hakkında şunları söylemiştir: “Avrupa’da artakalan kapalı sınırları ortadan kaldırmak ve ön koşulsuz ilişkiler kurmak istiyoruz. Ancak bu yolda kimsenin uluslararası toplumu yanıltmak için müzakere sürecini kullanmasına izin vermek niyetinde değiliz. Maalesef bu konuda karşılıklı anlaşmalara saygı göstermemek daha büyük güvensizlik ve daha derin farklılıklar açmakta ve gelecek için daha büyük çabalar gerektirmektedir.”⁵⁶

Ermenistan Devlet Başkanı’nın Türkiye’yi iki ülke arasındaki müzakere sürecini uluslararası toplumu yanıltmak için kullandığı ve karşılıklı anlaşmalara saygı göstermediği için eleştirdiği görülmektedir. Bu hayli muğlak sözlerle Türkiye’nin, ABD dâhil bazı ülkelerin soykırım iddialarına ilişkin kararlar almalarını önlemek için müzakere sürecinden yararlandığı ve mutabık kalınan yol haritasını uygulamaya koymadığı ifade edilmek istenmektedir. Yukarıda değindiğiniz gibi Sarkisyan bu sözleri kendisine yöneltilen eleştirileri yanıtlamak için sarf etmiştir.

51 “Şimdi Top Türkiye’de”, *Taraf*, 18 Mayıs 2009.

52 “Ermenistan Yeni Bir Adım Bekliyor.”, *İhlasondakika.com*, 21 Haziran 2009.

53 “Armenia expects Turkish steps to normalize ties”, *Today’s Zaman*, 4 Temmuz 2009.

54 “Ermenistan; adımlar karşılıklı atılmalı” mesajı”, *Zaman*, 22 Haziran 2009.

55 “Critics ‘vindicated’ by Sarkisian’s Warning to Ankara”, *RFE/RL*, 7 Temmuz 2009.

56 “Sarkisian Frustrated Over Stalled Talks with Turkey”, *Asbarez*, 6 Temmuz 2009.

Ancak ileride Türkiye'yi bu veya başka konularda eleştirmeyi sürdürürse, Karabağ sorunu nedeniyle bir sonuca varmamış olsa da, olumlu bir hava içinde sürdürülen müzakere sürecinin bundan zarar görmesi olasıdır.

II- ABD VE ERMENİ SORUNU

Başkan Obama göreve başlamasından kısa süre sonra bazı ülke devlet başkanlarını ve başbakanlarını telefonla arayarak onlarla ortak sorunları görüşmüştür. Daha önce bildirdiğimiz gibi⁵⁷ 16 Şubat 2009 tarihinde hem Cumhurbaşkanı Gül hem de Başbakan Erdoğan'ı aramıştır. Olağan olmayan bu görüşme yeni Başkanın dış politika alanında Türkiye'ye verdiği önemi göstermiştir.

Bu önemin nedenleri arasında, her şeyden önce Başkan Obama'nın Başkan Bush döneminde iki ülke arasında yaşanan gerginliklere son vermek isteği bulunmaktadır. Bilindiği gibi bu gerginliğin temelinde ABD'nin, Türkiye üzerinden Irak'ı işgal etmesine 2003 yılında TBMM tarafından izin verilmemiş olması yatmaktadır. Bu olay ve çok uzun süren ve kanlı gelişmelere sahne olan Irak işgali de Türk kamuoyunda ABD'nin itibarının çok azalmasına yol açmıştır. Diğer yandan Amerikan Kongresi'ndeki Ermeni soykırım iddialarıyla ilgili tasarılar, Irak'ın durumu kadar etkili olmasa da, bu itibar kaybında bir rol oynamıştır. Yeni ABD Hükümetinin Türkiye'de beliren bu Amerikan aleyhtarlığını ortadan kaldırmak, hiç olmazsa azaltmak amacıyla hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan yeni ABD Hükümetinin bazı politikalarını uygulayabilmek için Türkiye ile işbirliği yapmak durumunda, hatta zorunda olduğu görülmektedir. Bunların başında Irak'taki Amerikan güçlerinin bir kısmının Türkiye üzerinden geri çekilmesi gelmektedir. Diğer yandan ABD'nin Afganistan'da ve kısmen de Pakistan'da Taliban ve El Kaide gibi aşırı güçlere karşı yürüttüğü mücadele için de Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca ABD, Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasında müzakerelerin yapılması için çabalarına devam etmesini arzulamaktadır. Son olarak ABD, İran ile olan, başta nükleer silah konusu olmak üzere, sorunlarının kısmen olsun çözümlenmesi için Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duymaktadır.

7 Mart 2009 tarihinde, Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un, bir ay sonra da, 6 ve 7 Nisan'da Başkan Obama'nın Türkiye'yi ziyaret etmesi yeni ABD Hükümetinin Türkiye ile ilişkilere verdiği önemin kanıtlarını oluşturmuştur.

57 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 31, s. 26.

1. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Türkiye'yi Ziyareti

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Başkanın göreve başlamasından kısa bir süre sonra, 7 Mart 2009 tarihinde, Ankara'yı ziyaret etmesi de Türkiye'ye verilen önemin diğer bir kanıtını oluşturmuştur. Bu ziyaretle ilgili Ermeni konusunda yapılan Ortak Açıklamada⁵⁸ “Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin normalizasyonu çabalarına ABD'nin de destek olması ve Yukarı-Karabağ sorununun çözümü için Minsk Grubu'nun çabalarına ortak destek verilmesi suretiyle Güney Kafkasya'da barış, istikrar ve refahın yayılmasının teşvik edilmesi” ifadeleri yer almıştır. Görüldüğü üzere soykırım iddialarına dolaylı bir şekilde dahi atıf yoktur. Ancak, Dışişleri Bakanı Babacan sonradan bir gazetecinin sorusuna cevaben, Başkan Obama'nın 24 Nisan'da 1915 olayları hakkında yayımlayacağı mesaj için yeni ABD yönetiminin Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini ve görüşünü anladığını, bu konuyu sorunsuz ve ikili ilişkilere gölge düşürmeyecek şekilde çözüleceğini umduğunu söylemiştir.⁵⁹ Türk kamuoyu ve Diaspora Ermenilerinin söz konusu mesajda soykırım sözcüğünün kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde özellikle durdukları bir sırada iki ülke dışişleri bakanlarının bu konuyu ön plana çıkarmamaları, Başkan Obama'nın mesajında “soykırım” kelimesini telaffuz etmemek kararını almış olduğu kanısını uyandırmıştır.

2. “Soykırım” Tasarısının Temsilciler Meclisi'ne Verilmesi

ABD Temsilciler Meclisindeki Ermeni yanlıları tarafından hazırlanan ve 13 Şubat 2009 tarihinden itibaren ortak sunucuların imzasına açılan⁶⁰ Ermeni soykırım iddialarına ilişkin bir karar tasarısı 17 Mart 2009 tarihinde temsilciler Meclisine sunulmuştur. Böylelikle Başkanın Türkiye'yi ziyaretinin başarılı geçmesinin ve 24 Nisan mesajında “soykırım” sözcüğünü kullanma olasılığının çok zayıflamasının Ermenilerde yarattığı olumsuz etkilerin, kısmen olsun, giderilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

H. Res. 252 numarasını alan bu tasarı, bir önceki yasama döneminde sunulmuş ancak kabul edilmemiş olduğu için kadük olmuş H. Res. 106 ile aynıdır. Tasarıda, özetle, ABD dış politikasının insan hakları, etnik temizlik ve soykırım konularında gerekli anlayış ve duyarlılığı yansıtması için Başkana çağrıda bulunmaktadır. Bu pek açık olmayan ifadelerin anılan üç konuda ABD'nin diğer ülkelere müdahale etmesini sağlamak amacını taşıdığı görülmektedir.

58 http://www.mfa.gov.tr/abd-disisleri-bakani-hillary-clinton_in-turkiye-disisleri-bakani-ali-babacan_in-davetine-icabetle-ulkemizi-ziyareti-vesilesiyle.tr.mfa

59 “Laik Anayasa Vurgusu”, *Milliyet*, 7 Mart 2009.

60 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 31, s. 24.

Tasarıda Başkandan talep edilen bir diğer husus, Başkanın her yıl 24 Nisan tarihinde yayımladığı mesajda “1,5 milyon Ermeninin sistemli ve kasıtlı bir şekilde yok edilmesini açıkça soykırım olarak tanımlamasıdır. Bilindiği üzere Başkan Bush da 24 Nisan mesajlarında soykırım sözcüğünü kullanmamış ancak Ermenilerin tepkilerini hafifletebilmek üzere bu sözcük ile eşanlamlı olan toptan imha, kitle halinde öldürmeler gibi deyimlere başvurmuştu.

Karar tasarısının gerekçeler bölümünde birçok maddi yanlış bulunmaktadır. Bunları zamanında okuyucularımıza duyurmuştuk.⁶¹ Bir örnek olarak bunlardan ikisini tekrarlamak isteriz. Tasarıda Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaklaşık 2 milyon Ermeninin sınır dışı edildiğinden söz edilmektedir. Ermeni kaynakları dâhil, hiçbir kaynak 2 milyon Ermeninin tehcir edildiğinden bahsetmemektedir. Diğer yandan Ermeniler sınır dışı edilmemişler, halen Suriye’de bulunan Osmanlı İmparatorluğu’nun Der Zor vilayetine gönderilmişlerdir. Diğer yandan Ermeni “soykırımı”nın Birleşmiş Milletlerce tanındığı iddiası da doğru değildir. Bizzat bu Teşkilatın Genel Sekreteri Ban-Ki Mun BM’in kendi kuruluşundan önce vuku bulmuş olaylar hakkında alınmış bir kararı olmadığını belirtmiştir. İşin ilginç yönü 2000 yılından bu yana Temsilciler Meclisi’ne getirilen tüm tasarılar da yer alan bu maddi yanlışların, tasarımı sunanların dikkatine getirilmiş olmasına rağmen, düzeltilmemiş olmasıdır. Bu da tasarımı sunanların gerçeklere değil karalamaya öncelik verdiklerini göstermektedir.

Tasarıya 77 Temsilci ortak sunucu olmuştur. Temsilciler Meclisi’nde mutlak çoğunluk 218 olduğu ve 106 sayılı tasarının kolaylıkla bu rakama ulaştığı hatırlandığında bu rakam çok yetersizdir. Kanımız, bu rakamın biraz daha artacağı ve fakat tasarının 2009 yılında kabul edilmek şansının bulunmadığı merkezindedir. Temsilciler Meclisi seçimlerinin yapılacağı 2010 yılında ise bu durum değişebilecektir. Bu arada Türkiye- Ermenistan arasında normal ilişkiler kurulması ve sınırın açılması tasarının kabul olasılığını azaltacaktır.

Türkiye’de, sivil toplum kuruluşları çerçevesinde söz konusu tasarıya tek tepki emekli büyükelçilerden gelmiştir. 154 emekli Türk büyükelçi, bu tasarımı inceleyecek olan Temsilciler Meclisi’nin Başkanı Nancy Pelosi’ye soykırım iddialarının tarihsel gerçeklere aykırı olduğunu anlatan bir mektup göndermiştir.

Emekli büyükelçiler, Kongre üyelerinden adil olmalarını ve tarihin tahrif edilmesine dayalı sözde soykırım tasarısını reddetmesini istemişler, Kongre’ye sunulan tasarıdaki argümanların iddia olmaktan öteye gitmediğini belirtmişler ve tasarının kabulünün Türk-Amerikan ilişkilerine büyük zarar vereceği uyarısında

61 Kemal Çiçek, “Ermeni Yasa Tasarısının İçeriği ve İddialara Verilen Cevaplar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 23-24, ss. 103-118.

bulunmuşlardır. Mektupta Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal eden İngiliz, Rus ve Fransızlarla işbirliği yaptıkları ve sivil halka karşı uyguladıkları katliam ve yıkımın, sadece resmî Osmanlı kayıtlarında değil Amerikan, İngiliz ve Rus kayıtlarında yer aldığı belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin de yeterli lojistik ve koruma sağlayamamasının acılı ve üzücü sonuçlar doğurduğunun bir gerçek olduğunu belirten büyükelçiler, “Ancak tehcirin bu amaçla, kasten yapıldığını gösteren deliller mevcut değildir. Aksine, göçü yürütenler arasında görevlerini yerine getirmekte kusurlu görülenler uyarılmış veya cezalandırılmış, savaş bütçesinden önemli miktarda ödenek ayrılmıştır. Bu deliller karşısında bir ‘soykırım’ iddiası tamamen mesnetsiz kalmaktadır.” ifadesini kullanmışlardır.⁶² Söz konusu mektubun Türkçe çevirisi dergimizin Güncel Belgeler bölümündedir.

3. Başkan Obama'nın Türkiye'yi Ziyareti

Başkan Barack Obama 6 ve 7 Nisan tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. Ziyaret öncesinde ve sırasında en fazla merak edilen husus Başkanın Ermeni “soykırımı” konusunu dile getirip getirmeyeceği idi; ancak Başkanın bu konuda Ermeni iddialarını benimseyen beyanlarda bulunmasını beklemek mantıklı değildi zira bir yandan çeşitli alanlarda Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyulurken diğer yandan bu ülkenin hükümet, meclis ve neredeyse kamuoyunun tamamı tarafından kesinlikle reddedilen ve üstelik güncel bir değeri de olmayan bir olayı Türkiye'de soykırım olarak nitelendirmesi anlamsızdı. Buna karşın ABD kamuoyu ve özellikle Demokrat seçmenler Ermeni görüşlerini benimsemiş olduklarından sorun daha ziyade kamuoyunu düş kırıklığına uğratmamak noktasında toplanıyordu.

Başkanın Türkiye'yi ziyaretinden önce ABD'de bazı önemli düşünce kuruluşları Türkiye ile ilişkilerin önemini vurgulayan beyanlarda bulunmaya başladılar. Mesela çok tanınmış bir kurum olan Rand Cooperation'dan Stephen Larrabee Obama'nın dış politika tercihleriyle AKP'nin tercihlerinin örtüştüğünü, “soykırım” tasarısı kabul edilirse iki ülke ilişkilerinin onarılması çabalarının boşa gideceğini söyledi.⁶³

Stratejik ve Uluslararası İncelemeler Merkezi (*Center for Strategic and International Studies = CSIS*) Mart ayı sonunda yayımladığı “Turkey's Evolving Dynamics, Strategic Choices for US-Turkey Relations” (Türkiye'nin Gelişen

62 “Emekli Büyükelçilerden Pelosi'ye ‘Ermeni’ Mektubu”, *Zaman*, 2 Nisan 2009.

63 “Tasarı İlişkileri Çökertir”, *Sabah*, 29 Mart 2009.

Dinamikleri, ABD-Türkiye için Stratejik Tercihler) başlıklı raporunda Başkan Obama H. Res. 252'yi engellemez veya soykırım sözcüğünü kullanırsa bunun Türkiye'nin sert tepkilerine neden olacağını yazmıştır. Raporu takdim eden dünyaca ünlü yazar ve fikir adamı Zbigniew Brezinski ile daha önce başkan danışmanlığını yapmış olan emekli General Brent Scowcroft "soykırım" hakkında bir karar çıkartmak yerine ABD'nin Türkiye-Ermenistan diplomatik yaklaşmasını teşvik etmesi gerektiğini bildirmişlerdir.⁶⁴

Diğer yandan ABD Kongresi'nde Türk-Amerikan "Caucus'ü" üyesi 29 Kongre üyesi Başkan Obama'ya bir mektup göndererek Türkiye-ABD ilişkileri hakkındaki görüşlerini bildirdiler bu çerçevede ABD'nin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi sürecine en güçlü desteği vermesinin önemini vurguladılar.

Hemen hemen her zaman Ermeni görüşlerini destekleyen ve Türkiye'yi i eleştiren *The New York Times* gazetesi, okuyucularına söz konusu geleneksel denebilecek tutumlarını hatırlattıktan sonra Kongreyi "soykırım" konusunda bir karar kabul etmekten kaçınmaya, Başkanı da "soykırımı" tanımaktan vazgeçmeye çağırdı.⁶⁵

Kaliforniya'da yayımlanması nedeniyle Ermenilerin etkisi altında bulunan *Los Angeles Times* gazetesi bile Başkan Obama'nın 24 Nisan mesajında soykırımı tanımayı ertelemesinin olası olduğunu belirtti.⁶⁶

Böylece Başkanın Türkiye'de ve 24 Nisan mesajında soykırım sözcüğünü kullanması aleyhinde bir hava oluşken ABD'de Ermeni kuruluşları tamamen tersi bir tutum içinde olmayı sürdürdüler.

Taşnakların bir yan örgütü olan Amerika Ermeni Milli Komitesi (*Armenian National Committee of America = ANCA*) ile rakibi durumundaki Amerika Ermeni Asamblesi (*Armenian Assembly of America = AAA*) Obama'nın Türkiye'yi ziyaretinden önce H.Res.252'nin kabulü için yoğun bir kampanya başlattılar.⁶⁷

Obama'nın Türkiye ziyaretinden önce ANCA ve AAA temsilcileri Beyaz Saray'a davet edilerek Başkanın dış politika danışmanlarıyla görüştiler. İlgililer tutumlarını sürdürerek Başkanın seçim kampanyası sırasındaki vaadi nedeniyle "soykırımı" tanımamasını beklediklerini ifade ettiler.⁶⁸

64 "Obama Encouraged to Lobby Against Genocide Bill", *The Hill*, 1 Nisan 2009.

65 "Mr. Obama and Turkey", *The New York Times*, 4 Nisan 2009.

66 Paul Richter; 'Turkey, Armenia Are Likely to Ease Conflict', *Los Angeles Times*, 4 Nisan 2009.

67 "Days of Expectation: Armenian -American Leadership Met Obama Policy Advisors prior to President Departure For Turkey", *ArmeniaNow*, 4 Nisan 2009.

68 Aynı kaynak.

Avrupa'daki Ermeni Kuruluşlarını temsil ettiğini iddia eden Adalet ve Demokrasi için Avrupa Ermeni Federasyonu (*European Armenian Federation for Justice and Democracy = EAFJD*) Avrupa'daki 349 Ermeni kuruluşu adına 3 Nisan 2009 tarihinde Başkan Obama'ya gönderdiği bir mektupta⁶⁹ seçim kampanyası sırasındaki vaadini kendisine hatırlattıktan sonra, Avrupa'daki Ermenilerin ve Avrupa sivil toplumunun başlıca güçlerinin, Ermeni soykırımını inkâr ettiği sürece Türkiye'nin AB'ye girmesine karşı olduklarını, ABD'nin Ermeni soykırımını tanınmasını Türkiye ile Ermenistan arasındaki diyalog sürecine benzeri görülmemiş bir hız kazandıracığı aksine ABD'nin bu konuda gerilemesinin soykırımcı hükümetler tarafından kanlı eylemlere ve suç ortaklığına devam etmek için bir tür izin gibi yorumlanacağı ifade edilmiş ve buna misal olarak da Türkiye'nin Sudan Cumhurbaşkanı'na verdiği destek gösterilmiştir. Bu kuruluşun Başkanı Bayan Hilda Tchobanian soykırımı tanınmasını istemenin Türkiye'ye karşı düşmanca bir hareket olmadığını aksine Türkiye'yi kanlı geçmişinden kurtaracağını ve uluslararası toplumda arzu ettiği saygın yeri almasını sağlayacağını ileri sürmüştür.⁷⁰

4. Cumhurbaşkanı Gül ve Başkan Obama'nın Basın Toplantısı

Türkiye'ye gelen Başkan Obama 6 Nisan günü Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gül'ü ziyaret ettikten sonra iki devlet başkanı gazetecilere kısa bir demeç verdiler ve ardından soruları yanıtladılar. Beklendiği gibi ilk soru Ermeni konusunda oldu ve Başkan Obama'ya yöneltildi. Arz ettiği önem nedeniyle bu soruyu ve Başkanın cevabının tam metnini aşağıda veriyoruz:

Soru: Chicago Tribune. Amerika Birleşik Devletleri Senatörü olarak Türkiye'nin Ermeni soykırımı ile ilgili kararın çıkarılması aşamasında görüşlerinizin değişip değişmediğini ve Sayın Gül'e soykırımı tanıma konusunda herhangi bir şey söyleyip söylemediğinizi öğrenmek istiyorum.

ABD Başkanı Obama: Benim bu görüşlerim kayıtlar altında zaten. Görüşlerimi değiştirmiş değilim. Ama beni en çok cesaretlendiren şey Sayın Cumhurbaşkanı Gül'ün liderliği altında bir seri müzakereler devam etmektedir Ermenistan ve Türkiye arasında. Ve bu kapsamda gündemde olan pek çok konu, bahsettiğiniz konu da dâhil olmak üzere ele alınmaktadır ve ben de ilerlemekte olan bu müzakereleri izlemekteyim. Bunlar meyvelerini çok yakın dönemde çok kısa sürede verebilirler. Bunun sonucunda benim yapmak istediğim, kendi görüşlerime odaklanmak değil,

69 "US Recognition of Genocide to Provide Unprecedented Momentum to Turkey-Armenian Dialogue", PanArmenian.Net, 4 Nisan 2009.

70 "European Civil Society Asks Obama to Recognize The Armenian Genocide", European Armenian Federation for Justice and Democracy Press Release, 7 Nisan 2009.

Türkiye'nin görüşlerine odaklanmak ve bu noktadan ileriye hareket etmektir. Çünkü geçmişte zor ve trajik olaylar yaşandı. Bütün dünya, bu konuyu çözüme ulaştırmaya çalışırken Türkiye'yi cesaretlendirmeli ve mümkün olduğunca yapıcı bir tutum sergilemelidir. Bu konularda ileriye giden yolun çabuk olması sağlanmalıdır. Ben de bu sürecin çabuk bittiğini düşünüyorum. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak yakın gelecekte yapılacak açıklamalara yönelik herhangi bir şey söylemek istemiyorum ama bu konular üzerinde çalışıldıkça en önemli noktalardan bir tanesi Türklerin ve Ermenilerin nihayetinde aynı noktaya yapıcı bir şekilde gelmeleridir.

Soru: Eğer doğru anladıysam görüşünüz değişmedi ama bu sözcüğü gelecekte kullanacak mısınız?

ABD Başkanı Obama: Benim burada yapmak istediğim Sayın Cumhurbaşkanı Gül'e, şimdiye kadar son derece başarılı olan müzakerelere devam etmesi konusunda yardımcı olmaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir şekilde bu müzakereleri saptırmasını istemiyorum.⁷¹

Bu konuda ilk gözlem ABD Başkanının soykırım sözcüğünü kullanmadığı, 1915 olayları için “trajik olaylar” deyiimiyle yetindiğidir. Ancak bu konuda görüşünün değişmediğini, esasen bunların kaydedilmiş olduğunu (soykırım iddialarını tanyacağına dair yazılı ifadelerini kastediyor) bildirmeyi de ihmal etmemiştir. Obama, “kendi görüşlerine odaklanmamış” diğer bir deyimle soykırım kelimesini kullanmamış olmasını da, Türkiye ve Ermenistan arasında ilerlemekte olan müzakerelerin çok kısa zamanda bazı sonuçlar doğurması olasılığına ve bu nedenle de Türkiye'nin cesaretlendirilmesine ve yapıcı bir tutum sergilenmesi gereğine bağlamıştır. Gazetecinin bu konuda ısrar etmesine karşılık “ABD'nin herhangi bir şekilde bu müzakereleri saptırmasını istemediğini ifade etmesi ise soykırım sözcüğünü kullandığı takdirde Türkiye'nin Ermenistan ile müzakereleri kesebileceğini ima etmektedir.

Görüldüğü üzere Başkan Obama soykırım sözcüğünü telaffuz etmemesiyle Türkiye-Ermenistan müzakerelerinin olumlu sonuç vermesi arasında bir ilişki kurmuş bulunmaktadır. Bu durumda söz konusu müzakereler bir sonuç vermediği takdirde Amerikan Başkanının tutum değiştirme hakkını elde tuttuğu ve gerektiğinde bu sözcüğü de kullanabileceği ve Temsilciler Meclisinde bekleyen H. Res. 252 sayılı karar tasarısına yeşil ışık da yakabileceği görülmektedir. Bunun dışında, mesela, Türkiye'nin Afganistan, Irak, ve Filistin sorunları için kendisinden beklediklerini yerine getirmemesi halinde ABD'nin soykırım kozunu oynama olasılığı bulunmaktadır. Hatta Türkiye-Ermenistan ilişkileri normale dönse bile,

71 http://cankaya.gov.tr/sayfa/konusma_aciklama_mesajlar/aciklama_mesajlar/

ABD'nin Türkiye ile işbirliğine fazla bir ihtiyaç duymadığı bir dönemde, Ermeni Diasporasının baskısı sonucunda ABD Başkanı veya Kongresinin 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmeleri mümkündür. O itibarla Amerikan Başkanının soykırım sözcüğünü kullanmamış olması bu gün için memnuniyet ancak gelecek için de endişe yaratmaktadır.

Başkan Obama'nın yukarıda değindiğimiz cevabından sonra Cumhurbaşkanı Gül söz alarak Türkiye'nin Ermeni iddiaları karşısındaki tutumunu açıklamak gereğini duymuştur. Cumhurbaşkanı bu konuda şunları söylemiştir:

Bu konuyla ilgili ben de fikirlerimi paylaşmak istiyorum. Bu konu tabii çok tartışılan bir konu ama bu konu bir hukuki ve siyasi konu değil. Bahsedilen konu tarihî bir olaydır. 1915 yılında yaşanmış, Birinci Dünya Harbi şartlarında, dört cephede o günkü Osmanlı İmparatorluğu çarpışırken, maalesef kendi ülkesi içerisindeki bazı vatandaşları, bazı ülkeler tarafından çok provoke edilmiş. Sonunda birçok iç çatışmalar olmuş ve birçok kişi hayatını kaybetmiş. Hayatını kaybeden herkesin tabii ki acısını paylaşıyoruz. Ama bilin ki aynı zamanda Türkler, Müslüman nüfus da çok büyük bir kayba uğramıştır. Ve yine o dönemlerde ta Balkanlardan, Kafkaslardan milyonlarca Müslüman Türk nüfus yerlerinden göçe mecbur edilmiş ve Türkiye'ye gelirken çok büyük kayıplar olmuştur.

Dolayısıyla bütün bunlar o zamanın, o kargaşa ortamı içerisinde yaşanan olaylardır. Ama modern Türkiye Cumhuriyeti kurulunca yeni nesilleri nefret duygusuyla beslememek için bunları dünyada büyük olay yapmamıştır. Ama daha sonra maalesef siyasi amaçlı olarak bu konular dünyada, özellikle diasporanın kendi kimliğini koruması amacıyla çok gündeme getirilmiştir.

Bu noktaya gelince bizim teklifimiz şu olmuştur. O zaman buyurun; tarihçiler, bu işin uzmanları otursunlar ve bu konuyu çözsünler; biz hazırız yüzleşmeye. Buna siyasetçiler, hukukçular karar veremez ki. Yani ne zaman oldu, nasıl oldu, hangi şartlar altında, kim daha çok kaybetti, kim haklı, kim haksız; buna bir parlamenter, buna bir siyasetçi nasıl karar verecek bilmeden işin iç yüzünü... Onun için "Gelin o zaman, ortak bir tarih komisyonu kurulsun ve komisyon neye karar verirse buna razıyız." Dedik. Biz bunun için Türkiye'nin bütün arşivlerini sonuna kadar açtık ve bu arşivlere herkesi -Ermeniler de olmak üzere- çağırdık. Bir adım daha atıp şunu söyledik. Buna eğer herhangi bir ülke -mesela Amerika Birleşik Devletleri olabilir, Fransa olabilir- çok ilgi gösteriyorsa, bu ortak tarih komisyonuna onlar da girebilirler. Ve "Çıkacak neticeye hazırız" dedik.

Bunun ötesinde tabii ki Türkiye olarak biz bölgemizde herkesle iyi ilişkiler içinde olmayı çok arzu ediyoruz. Ermenistan ile maalesef ilişkilerimiz bu

anlamda çok yoktu. Her ne kadar birçok Ermenistan vatandaşı Türkiye’de -neredeyse 70 binin üzerinde- çalışıyor, kazanıyor ve birikimlerini ailelerine gönderiyorsa da, uçak seferleri varsa da, kültürel faaliyetler varsa bile diğer ilişkilerimiz yoktu. Bütün bunları normalleştirmek için de -Sayın Başkan’ın da biraz önce söylediği gibi- görüşmeler başladı. Bu görüşmelerin en iyi şekilde neticelenmesini arzu ediyoruz.

Şüphesiz ki Kafkaslarda yeni bir durum var. Geçen sene potansiyel olayların nasıl sıcak olaya dönüştüğünü hep beraber gördük. Onun için bu süre içerisinde de hep beraber Kafkaslardaki bütün problemleri çözelim. Özellikle Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki konuları halledelim hep beraber, bunlar hep çözülsün ve bu bölgede büyük bir işbirliği alanı ortaya çıksın diye çok iyi niyetli çalışmalarımız var. İnaniyorum ki, bunlar neticeye ulaşınca birçok mesele hallolacak.⁷²

5. Başkan Obama’nın TBMM’de Yaptığı Konuşma

Başkan Obama aynı gün öğleden sonra TBMM’yi ziyaret ederek Genel Kurulda bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın Ermeni Sorununu ilgilendiren bölümünün Türkçe çevirisi şöyledir:

Demokrasilerin geleceğe doğru yol aldıklarında karşılaştıkları bir diğer sorun geçmişin üstesinden nasıl gelecekleridir. Amerika Birleşik Devletleri hala bizim bazı karanlık dönemlerimize eğilmektedir. Bahsettiğim Washington Anıtının karşısında, Washington’un bizim Devrimimizi yönetmesinden sonra köle yapılmış kişilere özgürlüğünü veren Abraham Lincoln’un Anıtı vardır. Ve bizim ülkemiz Amerikan Yerlilerine geçmişte yaptığımız muamelenin hatırası ile hala yüzleşmeye çalışmaktadır.

İnsanların sarf ettiği çabalar doğal olarak kusursuz değildir. Çözüme kavuşmamış bir tarih ağır bir yük olabilir. Her ülke kendi geçmişine eğilmelidir. Ve tarihle hesaplaşmak bize daha iyi bir geleceğe ulaşmamıza yardım edebilir. Bu Mecliste 1915’in korkunç olayları hakkında katı görüşler olduğunu biliyorum. Benim görüşlerim hakkında pek çok yorum varsa da gerçekte konu Türk ve Ermeni halklarının geçmişle nasıl hesaplaşacaklarıdır. Ve Türk ile Ermeni halklarının bu konuda ilerlemeleri dürüst, açık ve yapıcı bir şekilde geçmişe eğilmelerini sağlayan bir süreçle mümkün olacaktır.

Türk ve Ermeni liderlerin şimdiden tarihi ve cesur adımlar attığını gördük. Bu temaslar yeni bir gün ümidini vermektedir. Açık bir sınır, Türk ve Ermeni

72 Aynı kaynak.

halklarına barışçıl ve müreffeh bir şekilde birlikte yaşamalarını geri getirecek ve bu da iki milletin yararına olacaktır. İşte bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin tamamen normal hale getirilmesini kuvvetle desteklemektedir.

Sizin tüm Güney Kafkasya milletleriyle normal ve barışçıl ilişkilere sahip bölgedeki tek ülke olmak durumunda bulunuyor olmanız, Türk liderliğinin başarısının göstergesidir. Ve bu barışa ulaşılabilmesi için, gereğinden çok uzun zamandan beri süregelen Yukarı Karabağ sorununun çözümlenmesine yardımcı olmak üzere yapıcı bir rol oynayabilirsiniz.

Bu sözlerde dikkati çeken hususlar şöyle özetlenebilir:

Başkan Obama bu konuşmasında da soykırım sözcüğünü kullanmamış 1915 olayları için “korkunç” (*terrible*) demiştir.

Seçildiği takdirde Ermeni soykırım iddialarını tanıyacağı konusuna temas etmemiş, ancak kendi görüşleri hakkında pek çok yorum olduğunu belirtmek suretiyle konuya dolaylı bir şekilde değinmiş, diğer yandan gerçek konunun Türk ve Ermeni halklarının geçmişle nasıl hesaplaşacakları olduğunu belirterek kendi görüşlerini arka plana itmiştir.

Başkanın bu bölümde üzerinde özellikle durduğu husus Türkiye'nin tarihi ile hesaplaşması veya yüzleşmesidir. Bu deyimle Türkiye'nin kendi tarihinde bazı yanlışlar hatta suç sayılacak derecede kötü hareketler veya davranışlar olduğunu kabul etmesi kastedilmektedir. Böylelikle Başkanın Ermeni soykırım iddialarının Türkiye tarafından kabul edilmesini dolaylı ve ısrarlı olmayan bir şekilde dile getirmiş olduğu görülmektedir.

Başkanın üzerinde önemle durduğu diğer bir konu Türk sınırının açılmasıdır. Bunun iki milletin yararına olacağını ifade etmekte ve bu çerçevede ABD'nin iki ülke arasındaki ilişkilerin tamamen normal hale getirilmesini kuvvetle desteklediği belirtilmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normal hale getirilmesi konusunda, son zamanlarda Ermeni görüşlerinden esinlenerek “önkoşulsuz” değişimini kullanmaya başlamışlardır. Önkoşulsuz normalleşme, hiçbir sorunu çözmeden diplomatik ilişki kurmak ve sınırı açmak anlamına geldiğinden Türkiye tarafından kabul edilmemektedir. Başkanın önkoşul konusuna değinmemesi olumlu bir gelişme olarak görülebilir.

Son olarak Başkan Obama Türkiye'nin Karabağ sorununun çözümüne yardımcı olabileceğini belirtmiş ancak bunun nasıl gerçekleşeceğinden bahsetmemiştir. Bu sorunun çözümüyle Minsk Grubu eş başkanları görevli olduklarına ve Türkiye'nin de bu gruba katılması gibi bir öneri hatta bir düşünce bulunmadığına, üstelik Ermenistan'ında Karabağ sorunu için Türkiye'ye bir rol verilmesine karşı olduğuna göre,⁷³ Türkiye'nin bu sorunun çözümüne nasıl yardımcı olabileceği anlaşılammıştır.

Amerikan Başkanının Türkiye'ye yaptığı bu ziyaret genelde olumlu karşılanmış buna karşı Ermeni sorunu hakkındaki sözleri eleştirilmiştir.

Bu konuda MHP Başkanı Devlet Bahçeli Obama'nın Meclisteki konuşmasında "Amerikan tarihine atıflar yaparak, Türk tarihindeki meselelere de aynı olumsuz anlamları yüklemeye çalışması ve bunu tarih gerçeği ile yüzleşmekle açıklaması hoş göremeyeceğimiz bir nezaketsizliktir. 'Biz hatadan döndük, yanlışla yüzleştik' denilerek aralarında hiçbir ilişki ve alaka bulunmayan, tarihinizle ilgili iddia edilen yalanları kabul etmemizi istemesini reddettiğimizi duyurmak istiyorum" dedikten sonra Hükümete hitaben tarihi haklılığımızın sonuna kadar savunulmasını istedi.⁷⁴

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal ise bu ziyareti Türkiye açısından kaçırılmış bir fırsat olarak değerlendirdi. Bu ziyaret vesilesiyle Türkiye'nin başta Ermeni meselesi olmak üzere birçok konuda tezlerini daha net anlatabileceğini söyledi.⁷⁵

6. Başkan Obama'nın 24 Nisan Mesajı

Türkiye'yi ziyaretinden sonra kamuoyuna hâkim olan kanı Başkan Obama'nın 24 Nisan mesajında soykırım sözcüğünü telaffuz etmeyeceği idi. Ancak bu konuda Amerikan resmi çevrelerinin herhangi bir taahhütte bulunmamış olması, diğer yandan Başkanın Türkiye ziyareti sırasında bu sözcüğü kullanmamasını Türkiye-Ermenistan arasındaki olumlu gelişmelere bağlamış bulunması yine de bir tereddüt yaratıyordu.

Başkan Obama büyük bir merakla beklenen Ermeni Anma Günü (*Armenian Remembrance Day*) mesajını 24 Nisan'da açıkladı. Türkçe çevirisini Dergimizin

73 Ermeni yetkililerin bu konuda bir çok beyanı bulunmaktadır. Mesela bkz; "Turkey Has Nothing To Do With the Karabakh Settlement, Armenia Foreign Minister Stated" *Radiolour*, 11 Haziran 2009.

74 "Bahçeli'den Ağır Eleştirisi", *Milliyet*, 7 Nisan 2009.

75 "Baykal'da Obama Ziyareti Yorumu", *NTV*, 8 Nisan 2009.

“Güncel Belgeler” bölümünde verdiğimiz bu mesajda başlıca şu hususlar yer almıştır:

- a. 1915 olayları soykırım olarak anılmamış başka sözcüklerle nitelendirilmiştir.
- b. Obama bu olaylar hakkında fikrini değiştirmedini vurgulamıştır.
- c. Olayların kabul edilmesi gereğinden bahsedilmiştir.
- d. Bu konuda Ermeniler ile Türkler arasındaki ve Türkiye içindeki diyalogdan övgü ile bahsedilmiştir.
- e. Türkiye ve Ermenistan’ın ilişkilerini normalleştirme çabalarının desteklediği belirtilmiştir.
- f. Amerikalı Ermenilerin Amerikan toplumuna yaptığı katkılar övülmüştür.

Bu noktaların her birini ayrı ayrı ele alarak anlamlarını aşağıda tahlil etmeye çalışacağız.

- a. Beklendiği gibi Başkan Obama 1915 olayları için soykırım sözcüğünü kullanmamıştır. 1981 yılında Başkan Reagan’ın bir misal olarak bu sözcüğü telaffuz etmesi haricinde diğer başkanlar soykırım sözcüğüne başvurmamışlardır. Başkan Obama’nın kullandığı terim “Mets Yegern”dir. Bu iki sözcük Ermenicede “büyük felaket” demektir; aynı zamanda soykırım anlamında da kullanılmaktadır. Böylece mesajın Ermenice çevirisinde soykırım ifadesi yer almış diğer dillerde ise bu sözcük görülmemiştir. Başkan Obama’nın bu yolla hem Türkleri hem de Ermenileri memnun etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak, aşağıda değineceğimiz üzere, hem Türkler hem de Ermeniler bu mesaj nedeniyle Amerikan Başkanını eleştirmişlerdir.

Bu arada “Mets Yegern” sözcüğünü ilk olarak Başkan Obama’nın kullanmadığını belirtelim. Kayıtlarımıza göre bu sözcük ilk kez 2001 yılında Erivan’ı ziyareti sırasında Papa Jean-Paul II tarafından telaffuz edilmiştir.⁷⁶ Papa böylelikle, sözcük olarak “soykırım” dememekle Türkiye’nin hassasiyetlerini mümkün olduğu kadar göz önünde bulundurmaya çalışmış diğer yandan Ermenistan’da Ermenice olarak

76 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 3, ss. 13-15.

soykırım anlamına gelen bir söz sarf etmekle onları tatmin etmeyi amaçlamıştır.

“Mets Yegern” deyimini ikinci kez ABD’nin Erivan Büyükelçiliğine atanan Marie Yovanovitch atamasının onaylanması için Senato’da yapılan görüşmeler sırasında kullanılmıştır. Senato Dışişleri Komisyonunda Başkan Joe Biden (halen ABD Başkan Yardımcısı), o zaman Komisyon üyesi olan Barack Obama, özellikle Robert Menendez ve diğer bazı üyelerin 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmesi için Bayan Yovanovitch’i sıkıştırmışlar ancak adı geçen Mets Yegern sözcüklerini kullanmamıştır. Erivan’a büyükelçi olarak atanması, güçlkle de olsa, onaylanmıştır.⁷⁷

“Mets Yegern” deyimini üçüncü kez, “Ermenilerden Özür Dileme” kampanyası sırasında kullanılmıştır. Bu özür dileme için hazırlanan ve internette imzaya açılan metinde “Osmanlı Ermenilerinin maruz kaldığı Büyük Felaket” ibaresi vardır ve anlaşıldığı kadarıyla özür bu büyük felaket için dilenmektedir.⁷⁸ Neden soykırım değil de Büyük Felaket dendiğine gelince, çok kişi tarafından imzalanması beklenen (ancak yedi ayda 30.003 rakamına ulaşabilen) bir metinde Türkiye’de hoş karşılanmayan soykırım sözcüğü yerine bir eşanlamı kullanılarak kişilerin olumsuz tepkileri önlenmeye çalışılmıştır.

Amerikan Başkanının 2009 yılı mesajında 1915 olayları için “20. asrın en büyük mezalimlerinden biri, “katledilmiş ve ölünceye kadar yürütülmüş Ermeniler”, 1915 yılının korkunç olayları, acı tarih ve insanın insana karşı insanlık dışı davranışı gibi deyimler vardır. Bunlar ağır nitelendirmeler olmakla beraber Obama’nın selefleri daha da ağır deyimlere başvurmuşlardır.⁷⁹ Bir örnek olarak Başkan W.George Bush’un soykırımla eşanlamlı olan toptan yok etme (*annihilation*) ve kitle halinde öldürme (*mass killings*) gibi deyimler kullandığı belirtilebilir. Bu arada 1915 olaylarını tanımlayan sözcüklerin ilk başlarda katliam, deportasyon, zulüm gibi orta derecede olumsuzluk ifade ederken zaman içinde, Ermenilerin baskısıyla yukarıda değindiğimiz daha ağır sözcüklere dönüştüğü görülmüştür.

Mesajlarda üzerinde durulmasında özellikle gerekli olan bir husus öldüğü/öldürüldüğü iddia edilen Ermenilerin sayısıdır. Jimmy Carter (1978),

77 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 30, ss. 27-29.

78 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 31. s 13.

79 Ermeni Anma Günü münasebetiyle mesaj yayımlayan Amerikan Başkanları şunlardır: Jimmy Carter (1978), Ronald Reagan (1981), George Bush (1990), Bill Clinton (1994,1996, 1997, 1998, 1999, 2000), George W. Bush (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008). Bu mesajların İngilizce metinleri Ömer Engin Lütem, *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler*, Ankara: ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, 2007, ss. 378-396’da bulunabilir.

Ronald Reagan (1981), George Bush (1990) ve Bill Clinton'un 1994 ve 1995 yılları mesajlarında ve George W.Bush'un 2003 yılı mesajında ölü sayısı belirtilmemiştir. Yine Ermenilerin baskısıyla Bill Clinton'ın 1996 yılı mesajında 1,5 milyon rakamı belirilmiş, izleyen yıllarda (George W. Bush'un 2003 yılı mesajı hariç) bu rakam kullanılmıştır. Ancak kesin rakam vermenin anlamsızlığının farkına varılmış olmalı ki genelde “kabaca”, “yaklaşık”, “kadar” gibi sözcükler eklenerek Türkiye'nin eleştirileri kısmen olsun karşılanmaya çalışılmıştır. Bu vesileyle, Ermenilerinki dâhil, hiçbir ciddi kaynağın Ermeni kayıplarını 1,5 milyon olarak vermediğini, bu rakamı ileri sürenlerin ise hiçbir kanıt gösteremediklerini, bu durumda 1,5 milyon rakamında ısrar etmenin Başkanlık makamında olması gereken ciddiyet ile bağdaşmadığını da belirtelim.

- b. Yukarıda belirttiğimiz gibi Başkan Obama adaylığı sırasında bir çok kez, yazılı veya sözlü olarak seçimi kazandığı takdirde Ermeni soykırım iddialarını tanıyacağını belirtmişti. Ancak seçildikten sonra, Türkiye ile işbirliği yapmanın kaçınılmazlığını dikkate alarak soykırım sözcüğünü kullanmamakla beraber 1915 olayları hakkındaki fikrini değiştirmediklerini de söylemişti. Ermeniler için bir açıklama veya bir mazeret niteliğini taşıyan bu husus 24 Nisan mesajında da yer almaktadır.
- c. Amerikan Başkanı olayların tamamen, açıkça ve adil bir şekilde kabul edilmesinden yana olduğunu belirtmektedir. Kendisi soykırımı kabul ettiğine göre, “olayların... kabul edilmesi” sözlerinin Türkiye'yi hedef aldığı gibi bir kanı uyanmaktadır. Ancak izleyen paragrafa bakıldığında Başkanın Ermeni ve Türklerin geçmiş olayları ele almalarını istemekte olduğu görülmektedir. Adı geçen ayrıca ve bu konudaki çabaları kuvvetle desteklediğini ifade etmektedir. Bu hayli muğlak sözlerden bir sonuç çıkarmak güçtür. İyimser bir yaklaşımla bu ifadeleri Türk ve Ermenilerin geçmiş olayları beraberce ele alarak değerlendirmeleri gerektiği şeklinde yorumlamak ve bu bağlamda Başkanın tarihçiler ortak komisyonu veya benzer bir örgütlenmeye taraftar olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak aynı sözler, Türkiye'nin tek tarafı olarak “olayları tamamen, açıkça ve adil bir şekilde” kabul etmesinin beklendiği şekilde de yorumlanabilir ki, aşağıda değineceğimiz üzere, Dışişleri Babacan bu yönde bir yaklaşım sergilemiştir. Bu vesileyle Başkan Bush'un bazı 24 Nisan mesajlarında, ısrarcı olmayan ifadelerle, komisyon fikrini desteklemiş olduğunu belirtelim. Obama'nın bu konuda açıkça tutum alamamasının temelinde, kendisi soykırım iddialarını tanıdığına göre, bu iddiaları inceleyecek bir komisyonu uygun gördüğü takdirde çelişkili davrandığı ileri sürülerek Ermeniler tarafından eleştirilmesi olasılığı bulunsa gerektir.

- d. Mesajda olayların tamamen, açıkça ve adil bir şekilde kabul edilmesinin en iyi yolunun Türk ve Ermenilerin geçmiş olayları, ileriye doğru gidebilme çabalarının bir parçası olarak ele almalarını, diğer bir deyimle bu olaylara aralarındaki sorunları çözmek açısından veya çözmek amacıyla yaklaşımları önerisi yer almaktadır. Başkan bu alanda çalışan Türk ve Ermenileri güçlü bir şekilde desteklediğini ifade etmektedir. Ayrıca bu konuda Türkler ve Ermeniler arasında ve Türkiye içinde “cesur ve önemli” bir diyalog olduğundan bahsetmektedir.

Başkanın değindiği Türkler ve Ermeniler arasındaki diyalog, ABD Dışişlerinin bir süreden beri teşvik etmekte olduğu, iki ülkeden resmi olmayan kişilerin yaptığı görüşmelerdir. Bunların en önemlisi, 2001-2004 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu’dur. Geçmişte ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz bu komisyon,⁸⁰ dolaylı bir şekilde soykırım iddialarının tanınması girişimlerine sahne olunca, başta merhum Gündüz Aktan olmak üzere bazı Türk üyelerinin istifası üzerine dağılmıştır.

Türkiye içindeki “cesur ve önemli” diyaloga gelince bununla, herhalde, liberal aydınlar adı verilen bir grup tarafından Ermenilerden özür dileme kampanyası⁸¹ gibi Ermeni görüşlerini destekleyen ve bunların Türkiye’de de kabul edilmesini amaçlayan bazı kişilerin faaliyetleri kastedilse gerektir.

Bu arada Türkler ve Ermeniler arasındaki diyalog ile Türkiye içindeki diyalog konularının Başkan Bush’un mesajlarında da yer aldığını bildirmenizde fayda vardır.

- e. Beklendiği gibi Başkan Obama’nın mesajında Türkiye ve Ermenistan’ın ilişkilerini normalleştirme gayretlerinin kuvvetli bir şekilde desteklendiği ve bu amaçla iki hükümetin bir çerçeve ve bir yol haritası üzerinde mutabık kalmalarının taktir edildiği hususları da yer almıştır. Başkan bu konuda Türkiye ve Ermenistan’ın beraberce barışçıl ve verimli ve müreffeh bir ilişki kurabileceklerini söylemektedir. Diğer yandan, iki halkın ortak tarihlerini kabul etmelerinin ve ortak medeniyetlerinin farkına varmalarının onları daha güçlü kılacağını da belirtmektedir.

Diğer başkanların mesajlarında olduğu gibi Başkan Obama da mesajını, Ermeni asıllı Amerikalıların ABD’ye katkılarını överek sona erdirmektedir.

80 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 2, ss. 15-22; Sayı 3, ss. 23-25, Sayı 4, ss. 15-18.

81 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 31, ss. 12-22.

Özetle Başkan Obama'nın 24 Nisan mesajı diğer başkanların mesajlarından pek farklı değildir. Amerikan Başkanı, soykırım iddiaları konusunda Türkler ve Ermenileri fazla rencide etmeyecek ifadeler kullanmaya gayret sarf etmiş, Türkiye ve Ermenistan ilişkilerini normalleştirme çabalarını desteklemiş, bu arada ABD iç siyasetinde güçlü bir konumu olan Ermenileri övmüştür.

Başkanın bu gayretlerine rağmen söz konusu mesaj Diaspora Ermenileri tarafından ve Türkiye'de siyasi çevrelerde eleştirilmiştir.

Diaspora'nın en güçlü olduğu ülke olan ABD'de Ermeni kuruluşlarının bu mesaj karşısındaki tutumları şöyle özetlenebilir:

Daha ziyade varlıklı Ermenileri temsil eden Amerika Ermeni Asamblesi (*Armenian Assembly of America = AAA*) Başkanı Hirair Hovnanian Başkan Obama'ya bir mektup göndererek⁸² 24 Nisan Mesajının kendisinde derin bir düş kırıklığı yarattığını, kullandığı Mets Yegern sözcüğünün Ermeni soykırımını yeterince ifade edemediğini ve Başkan adayı olarak verdiği sözden döndüğünü gösterdiğini ifade etmiştir. Hovnanian Türkiye-Ermenistan arasındaki müzakerelerle soykırımın tanınmasının ayrı bir konu olduğunu belirterek Başkanın, yukarıda değindiğimiz, Türkiye-Ermenistan müzakerelerine zarar vermeme düşüncesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Temsilciler Meclisindeki H. Res. 252 sayılı karar tasarısının Amerikan Hükümeti tarafından destekleneceğini ümit ettiklerini de belirtmiştir. Bu mektubun ilginç bir yönü Amerikan Başkan Yardımcısı Joseph Biden'in Hovnanian'a telefon ederek kendisiyle soykırım iddialarının Amerikan Hükümeti tarafından nasıl kabul edilebileceği hakkında görüşmüş olduğunu ortaya koymasıdır. Biden'in çekincesiz bir şekilde Ermeni iddialarını desteklemeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bir Taşnak kuruluşu olan Amerika Ermeni Milli Komitesi (*Armenian National Committee of America = ANCA*) Başkanı Ken Hachikian ise bu konuda yayımladığı bir bildiriye⁸³ "Ermeni soykırımını tanımak için verdiği sözü tutmadığı için" Başkan Obama'nın düş kırıklığı yarattığına değinerek, bu durumun Ermeni Milletinin Türkiye'nin tehditlerine maruz kalmaya devam etmesi sonucunu verdiğini, soykırım suçunun önlenmesi veya tanınması konusunda pazarlık yapılmaması, baskı altında geri çekilinmemesi veya siyasi bir konuda ilerleme sağlanması için kullanılmaması gerektiğini belirttikten sonra Başkandan, Hükümetinin Ermeni soykırımına ilişkin tutumunu bu suçu kınayarak, Türkiye'nin entrikalarına son vererek ve Kongre'deki karar tasarısının kabul edilmesine

82 "AAA Is Disappointed At The Statement of Barack Obama", *PanArmenian.Net*, 28 Nisan 2009.

83 "President Obama Retreats From Armenian Genocide Pledge", *Armenian National Committee of America*, Press Release, 24 Nisan 2009.

çalışarak ivedilikle düzeltilmesini istemiştir. Aynı mektupta ABD Hükümetinin Ermenistan'a yaptığı yardımı azaltması da eleştirilmiştir.

ANCA, Ermenilerin duyduğu düş kırıklığını dile getirmelerini sağlamak üzere Başkana ve Senato ve Temsilciler Meclisine e-mail gönderilmesi kampanyasını başlatmıştır.⁸⁴

Avrupa Ermenilerini temsil ettiğini ileri süren Adalet ve Demokrasi için Avrupa Ermeni Federasyonu (*European Armenian Federation for Justice and Democracy = FEAJD*) ise daha sert bir dille, Başkan'ın mesajının geriye atılmış bir adım olduğunu, Başkanın milyonlarca Amerikalı ve Avrupalının beklentilerini boşa çıkardığını, böyle yapmakla ABD'nin dünyada inanırlığını şüpheye düşürdüğünü, Avrupa'da dört yüz Ermeni kuruluşunun düş kırıklığı yaşadığını ileri sürmüştür. Bu kuruluşun Başkanı Bayan Hilda Çobanyan (*Tchobaian*), Türkiye'nin soykırım konusunda Ermeni halkı karşısında siyasi ve cezai yönden sorumlu olmaya devam ettiğini söylemiştir.⁸⁵

Ermenistan'a gelince, basın ılımlı denebilecek bir dille Başkan Obama'nın mesajını eleştirmiştir. Üzerinde durulan başlıca husus Mets Yegern sözcüğünün tam olarak soykırımını ifade etmediğidir.⁸⁶

Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan ise, bu akımın tersine ifadelerde bulunarak Başkanın bir çok kez 1915 olaylarından bahsettiğini ayrıca fikrini değiştirmedeğini de söylediğini ifade etmiş ve başkanın mesajının diğer başkanların ilgili mesajlarına göre ileriye yönelik bir adım olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Başkan Obama'nın söz konusu mesajında, doğrudan soykırım sözcüğü kullanılmamış olmakla beraber, Türkiye'de de memnuniyetsizlik yaratmıştır.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Başkan Obama'nın mesajını değerlendirirken, katılmadığı yönleri belirterek "Özellikle 1915'te hayatlarını kaybeden yüz binlerce Türk ve Müslüman var. Hayatını kaybedenlerin acısını paylaşılması gerekir"⁸⁸ demiştir. Ayrıca geleceğe bakmak, diplomasiye fırsat vermek gerektiğini de eklemiştir.

84 "Express Your Disappointment. Send an ANCA WebFax to the White House", *Asbarez*, 24 Nisan 2009.

85 "Armenian Genocide: Obama Broke His Pledge", European Armenian Federation For Justice & Democracy, Press Release, 28 Nisan 2009.

86 "L'Armenie Blâme Son Gouvernement", *Armennews*, 29 Nisan 2009.

87 "Nalbandian Praises Obama's Statement as 'Step Forward'", *Asbarez*, 27 Nisan 2009.

88 "Gül'den Obama'nın Ermeni Mesajına İtiraz", *Star*, 25 Nisan 2009.

Başbakan Erdoğan bu mesajla ilgili olarak, “Yapılan açıklamayı asla bizleri tatmin eden bir açıklama olarak görmüyoruz. Bunu bu şekilde de kabul etmiyoruz ve ABD’deki bu açıklama sadece seçim meydanlarında verilmiş sözün yerine getirilmesi anlamında denge niteliği taşıyan bir açıklamadır”. “Biz her türlü ifadenin, söylemin adaletle yapılmasından yanayız. Yoksa basit bir seçim çıkarını sağlama veyahut oyun garantiye alınmasından yana değiliz.” “Ve Türkiye bu noktada el bebek gül bebek okşanacak veya aldatılacak bir ülke değildir. Bunu söylemek zorundayız” diye hayli sert ifadelerle konuşmuştur.⁸⁹

TBMM Başkanı Köksal Toptan bu tür açıklamaların Türkiye ile Ermenistan arasında Türkiye tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan normalleşme sürecine olumsuz etki yapmakta olduğunu bu nedenle Türkiye’nin başka önlemler almak zorunda kalabileceğini söylemiştir.⁹⁰

Dışişleri Bakanlığı bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:⁹¹

Daha önceki yıllarda olduğu gibi ABD Başkanı Obama da 24 Nisan tarihinde “Ermeni Anma Günü” vesilesiyle yazılı bir açıklama yapmıştır. Söz konusu açıklamada yer alan bazı ifadeleri ve 1915 olaylarıyla ilgili tarih yorumunu kabul etmemiz mümkün değildir.

1915 olayları bağlamında o dönemde ve o bölgede yüz binlerce Türkün hayatını kaybettiği gerçeği de unutulmamalıdır.

Tarih ancak gerçekliği tartışılmayacak kanıt ve belgeler temelinde yazılır ve değerlendirilir. Türk ve Ermeni uluslarının ortak tarihleri ancak tarafsız ve bilimsel verilerle incelenebilir ve değerlendirmeler tarihçiler tarafından bunun ışığında yapılabilir. Biz Türk-Ermeni diyalogunun tarihsel boyutunu bu anlayışla destekliyoruz.

Başkan Obama’nın Türkiye-Ermenistan normalizasyonuna ilişkin yaklaşımını ise olumlu buluyoruz.

Dışişleri Bakanı Ali Babacan da TBMM’nde bu konudaki bir açıklamasında Amerikan Başkanının 1915 olaylarıyla ilgili tarihi yorumunu kabul etmesinin mümkün olmadığını, 1915 olayları bağlamında aynı dönemde ve aynı bölgede 100 binlerce Türk’ün hayatını kaybettiği ve gerçeğin unutulmuş olmasının ciddi bir eksiklik olduğunu söylemiştir. Babacan ayrıca Amerikan Başkanının mesajında

89 “El Bebek, Gül Bebek Okşanacak Ülke Değiliz”, *Yeni Şafak*, 27 Nisan 2009.

90 “Türkiye Başka Önlemler Almak Zorunda Kalabilir”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 2009.

91 http://www.mfa.gov.tr/no_58_-25-nisan-2009_-abd-baskani-obama_nin_ermenianma-gunu_-vesilesiyle-yaptigi-yazili-aciklama-hk_tr.mfa

ortak tarih komisyonu için bir peşin hüküm ifade etmiş ise bunun kabul edilemeyeceğini de söylemiş ve bu hususların Ankara'daki Amerikan Büyükelçisine de bildirildiğini ifade etmiştir.⁹²

Obama'nın mesajı başlıca muhalefet partileri tarafından da olumsuz karşılanmıştır.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli bu mesaj hakkında "Soykırım" kelimesi yerine "büyük felâket" ibaresi kullanıldığı gerekçesiyle Obama'nın denge kurduğunu, Türkiye'yi tamamen dışlamadığı yolunda bir sonuç çıkartmaya çalışılmasının abesle iştilal olduğunu, Ermenilerin, 1915 olaylarının "holokost"la eşdeğer olduğunu göstermek ve Türk milletini Nazilerle özleştirmek amacıyla bu terimi kullandıklarını belirterek⁹³ mesaja karşı çıkmıştır.

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ise mesajla ilgili olarak "Obama'nın konuşması Ermenistan'ın 1915 olaylarıyla ilgili yorumunu birebir benimsediğini ortaya koyan bir anlayışla yapılmıştır. Yorumda terminoloji de sahiplenilmiştir. Bu açıklamada 1915 olaylarının öteki boyutu görmezden gelinmiştir. Müslümanların haksız yere öldürüldüğü gözden kaçırılmış, bir denge kurma ihtiyacı göz ardı edilmiştir."⁹⁴ diyerek mesajı eleştirmiştir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi Başkan Obama'nın mesajı haleflerinin mesajına nazaran daha hafiftir. Hal böyle iken Ankara'da hükümet de muhalefet de bu mesajı ciddi şekilde eleştirmişlerdir. Bunun başlıca nedeni, Cumhurbaşkanının 2008 Eylül ayında milli maçı izlemek üzere Ermenistan'a yaptığı kısa ziyaretten başlamak üzere, daha önce görülmeyen bir şekilde, Ermeni Sorununun ve özellikle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin Türkiye'de bir iç politika malzemesine dönüşmüş olmasıdır. Bu konuda muhalefet partileri, politikası nedeniyle hükümeti ve mesajı nedeniyle de Başkan Obama'yı eleştirmektedirler. Hükümet ise bu eleştiriler nedeniyle, eski hükümetlerin yaptığı gibi, sessiz kalamamakta ve mesaj nedeniyle memnuniyetsizliğini dile getirmektedir. Ancak kısa süre sonra söz konusu mesajın Türkiye-ABD ilişkilerine olumsuz bir etki yapmamış olduğu, bu çerçevede Türkiye-Amerikan ilişkilerine dair hemen hemen her sorunun görüşüldüğü ve Dışişlerinin yeni Bakanı Ahmet Davutoğlu, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül ve Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ ile bazı Amerikalı yetkililerin söz aldığı, Haziran ayı başında Vaşinton'da yapılan Amerikan-Türk Konseyi toplantılarında Ermeni sorununun hemen hiç gündeme gelmemesinden görülmüştür.

92 http://www.mfa.gov.tr/DıŖiŖleri-bakani-sayin-ali-babacan_in-turkiye-buyuk-millet-meclisi-genel-kurulunda-yaptiklari-konusma-29-nisan-2009-tbmm_tr.mfa

93 "Liderlerden Obama Salvoları", *Hürriyet*, 28 Nisan 2009.

94 Aynı kaynak.

III - SOYKIRIM İDDİALARINA İLİŞKİN GELİŞMELER

Bu konuyu, Erivan'daki soykırım Müze ve Anıtını ziyaret edenler, 24 Nisan münasebetiyle Ermenistan'da, Diaspora'da ve Türkiye'de yapılan anma törenleri, Kanada, ABD, Avustralya, Bulgaristan ve İsveç'teki bazı gelişmeler ile "Mavi Kitap"ın Türkiye'de tanıtılması çabalarını ele alarak inceleyeceğiz.

1. Erivan'daki Soykırım Müze ve Anıtını Ziyaret Edenler

Daha önce de bildirmiş olduğumuz gibi, Ermeni ilgililer ülkelerini ziyaret eden yabancı devlet adamlarının Erivan'daki Soykırım Müze ve Anıtı'nı da ziyaret etmelerine büyük önem vermekte, bu amaçla ziyaretçilerden talepte bulunmakta ve ziyaretçiler de genellikle, nezaket icabı, bu talebi kabul etmektedirler. Ancak bu Anıtın ziyareti, ziyaret edenin veya ülkesinin Ermeni soykırımı iddiasını kabul ettiği gibi yorumlanarak propaganda amacıyla kötüye kullanılmaktadır. Bu nedenle Türkiye bu anıtın ziyaret edilmesine karşıdır. Bu arada birçok kişinin Anıtı ziyaret etmelerinin bu gibi sakıncalar doğurabileceğinin farkında olmadığı da anlaşılmaktadır. Propaganda amacı için kullanılması nedeniyle 2007 yılının ortalarından itibaren, bu anıta yapılan önemli ziyaretlere Dergimizde kısaca yer vermeye başlamış bulunuyoruz.⁹⁵

2008 Eylül ayı sonundan 2009 Haziran ayı sonuna kadar söz konusu Anıta yapılan önemli ziyaretler şunlardır:⁹⁶

26 Eylül 2008. Slovakya Kültür Bakanı Marek Madyarich. Slovakya Parlamentosu 2004 yılında Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar almıştır.

2 Ekim 2008. Letonya Anayasa Mahkemesi Başkanı Gunars Kütris. Bu ülke parlamentosunda Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar kabul edilmemiştir.

21 Ekim 2008. Rus Federasyonu Başkanı Dimitri Medvedev. Medvedev Anıt defterine "Ermeni Soykırım Müzesi ve Anıtı 20. Asrın korkunç trajedisinin kanıtlarıdır. Aynı zamanda yaşamın medeni milletlerin koruması gereken en önemli değer olduğunu hatırlatmaktadır" ifadelerini yazmıştır. Rus Duması 1995 ve 2005 yıllarında soykırım iddialarını kabul eden kararlar almıştır.

95 Bu konudaki yazılar için bkz. Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 28, ss. 38-40 ve Sayı 30, ss. 35-36.

96 Bu bilgiler Soykırım Müzesi ve Anıtı internet sitesinden alınmıştır; <http://www.genocide-museum.am/eng/delegation.php>

12 Kasım 2008. Kıbrıs Temsilciler Meclisi Başkanı Marios Garoyan. Kıbrıs Meclisi 1982 yılında Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar kabul etmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere Garoyan Ermeni asıllıdır.

17 Kasım 2008. Macaristan Dışişleri Bakanı Bayan Kinga Goncz. Macaristan Parlamentosu soykırım iddiaları hakkında bir karar almamıştır.

21 Şubat 2009. Gürcistan Dışişleri Bakanı Grigol Vashadze. Adı geçen Anıtın defterine “Halkların şimdiye kadar tarihten ders almaması üzücüdür” ifadelerini yazmıştır. Gürcistan Parlamentosu soykırım iddiaları hakkında bir karar almamıştır.

24 Şubat 2009. Gürcistan Parlamentosu Başkanı David Bakradze. Adı geçen Anıt defterine “Yaşam hakkı tüm hakların en kutsal olanıdır. Tarihi hatırlamalıyız ve günümüzde soykırım ve etnik temizliğin tekrarlanmaması için her şeyi yapmalıyız.” ifadelerini yazmıştır.

07 Nisan 2009. AB- Ermenistan İşbirliği Parlamento Komisyonu Eşbaşkanı Marie Anne Isler Béguin ve beraberindeki heyet. Bayan Isler Béguin Fransız Yeşillerine mensup olup Ermeni sempatzanı olarak bilinmektedir.

Mayıs 2009. Hırvatistan Başkanı Stjepan Mesic. Mesic Anıt defterine “İnsani şiddetin kurbanları önünde eğilirim” ifadelerini yazmıştır. Hırvatistan Parlamentosu’nun soykırım iddiaları hakkında alınmış bir kararı yoktur.

25 Haziran 2009. Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhail Saakashvili. Gürcistan Parlamentosu’nun soykırım iddialarına dair bir kararı bulunmamaktadır.

7 Temmuz 2009. Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Dimitris Hristofias. Adı geçen Anıtın Defterine şunları yazmıştır: “Ermeni soykırımının kınanması bir bütün olarak modern dünyanın görevidir. Genç Türkler tarafından Ermeni halkına karşı işlenmiş soykırımın tanınmasına ilişkin mücadelede Kıbrıs her zaman Ermenistan’ın yanında olmuş ve olacaktır” ifadelerini yazmıştır.⁹⁷ Bilinen nedenlerle Hristofias’ın bu tutumu normal olarak görülmelidir. Kıbrıs, 1915 olaylarından etkilenen ülkeler arasında soykırım iddialarını, 1982 yılında, ilk tanıyan ülkedir. Kronolojik olarak ilk tanıma Uruguay Parlamentosu tarafından 1965 yılında yapılmıştır. Ancak Uruguay’ın bu bölgenin çok uzağında ve 1915 olaylarının da tamamen dışında olması söz konusu tanımanın önemini azaltmıştır.

97 <http://www.genocide-museum.am/eng/delegation.php>

Parlamentoları soykırım iddiaları hakkında karar almış ülkelerin siyaset adamlarının Soykırım Müze ve Anıtını ziyaret etmeleri normal karşılanabilir. Almamış olan ülkelerin siyaset adamlarının ise Türkiye'nin bu konudaki duyarlılığını dikkate almaları beklenir. Yukarıdaki listede yer alan Hırvatistan, Macaristan ve özellikle Gürcistan ile Türkiye arasında gayet iyi ilişkiler bulunması bu ziyaretleri daha da anlaşılabilir hatta kabul edilemez hale getirmektedir.

Bu arada Suriye Devlet Başkanı Hafız El Assad, Haziran ayı ortasında Ermenistan'ı ziyareti sırasında, ülkesiyle Ermenistan arasında gayet iyi ilişkiler bulunmasına ve Suriye'de önemli bir Ermeni topluluğu yaşamasına rağmen Soykırım Müze ve Anıt'ına gitmemiştir.⁹⁸ Bir Ermeni gazetesi bu durumun emsali olmadığını, zira yüksek rütbeli yabancı misafirlere bu Anıt'ı ziyaret etmelerinin istendiğini, El Assad'ın protokol kurallarına uymayan tek devlet başkanı olduğunu belirtmiş ve 2007 yılında da benzer bir olay olduğunu, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecat'ın, ziyaret programında Anıt'ın ziyareti de bulunmasına rağmen, Ermenistan'ı bir gün önce terk ederek bu ziyareti yapmadığını yazmıştır.⁹⁹ Bu olay doğrudur.¹⁰⁰ Ancak yabancı devlet adamlarını bir yeri ziyarete mecbur eden bir protokol kuralı olamaz. Böyle bir kural konduğu takdirde de, yabancı ziyaretçi, El Assad örneğinde olduğu gibi, buna uymayabilir.

Türk ziyaretçilerine gelince Müze ve Anıt'ın Müdürü Hayk Demoyan'a göre geçen Eylül'den itibaren (yani Sayın Cumhurbaşkanının Erivan'ı ziyaretinden sonra) Türklerin Müze ve Anıtı ziyaret artmıştır. Çok sayıda Türk Anıt'ın defterine yorum yazarak üzüntülerini belirtmiş ve bunun utanç verici olduğunu ifade etmiştir. Bazıları ise "Bunu biz yapmadık, büyük güçlerin oyunuydu" gibi açıklamalar yapmıştır.¹⁰¹

2. 24 Nisan'ı Anma Törenleri

Ermenilerin 24 Nisan'ı "soykırımın" başlangıcı olarak kabul ettikleri ve her yıl bu gün için gerek Ermenistan'da gerek Diasporada abartılı anma törenleri düzenledikleri bilinmektedir. Önceleri 24 Nisan 1915 tarihinde 2 ilâ 3 bin kişinin öldürülmüş olduğu iddia edilirken, o gün İstanbul'da 200 civarında önde gelen Ermeninin tutuklandığı, kimsenin öldürülmediği, bu kişilerin Ayaş ve Çankırı'da ikamete tabi tutuldukları inkâr edilemeyecek bir şekilde ortaya çıkmasına rağmen, buna hiç değinilmeden törenlerin düzenlenmesi sürdürülmektedir.

98 RFE/RL, 18 Haziran 2009.

99 "Syrian leader's failure to visit genocide memorial in Armenia", *Haykakan Zhamanak*, 18 Haziran 2009.

100 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 27-28 9, ss. 34-35.

101 "Soykırım Müzesi'ne Türklerin İlgiyi Giderek Artıyor", *Radikal*, 27 Mayıs 2009.

Bu yıl da dünyada Ermenilerin bulunduğu hemen her yerde bu törenler, çoğu kiliselerde olmak üzere düzenlenmiş, birçok yerlerde, bazıları Türkiye Büyükelçilikleri veya Başkonsoloslukları önünde olmak üzere yürüyüş ve gösteriler yapılmış, konferanslar verilmiş, yerel televizyonlarda “soykırım” hakkında belgesel filmler gösterilmiştir.

Her yıl genel olarak aynı şekilde cereyan eden bu eylemler üzerinde durmayacağız ve Erivan’daki törenler ile Türkiye’deki bir tören hakkında kısa bilgi vereceğiz.

Erivan’da her yıl olduğu gibi Soykırım Anıtında başta Başkan Sarkisyan olmak üzere olmak üzere tüm devlet ricalinin ve Ecmiyazin Katogigos’u (baş patrik anlamındadır) Karekin II ile ve çok sayıda Ermeninin katıldığı bir tören düzenlenmiştir. Bir önceki akşam ise meşaleler ve mumlar ışığında Erivan’da yürüyüş yapılmış ve artık adet haline geldiği gibi Türk bayrakları yakılmıştır.¹⁰²

Başkan Sarkisyan bu gün münasebetiyle yayımladığı geleneksel mesajında¹⁰³ Ermeni soykırımının Osmanlı Türkiye’si tarafından planlanmış ve icra edilmiş olduğunu, Soykırımın tüm Ermeniler için yalnız bir geçmiş gerçek değil, bugünün ve kaderlerinin de ayrılmaz bir parçası olduğunu, insanlığa karşı suçların tarihin mahkemesi önünde ve halkların belleğinde zaman aşımına uğramadığını, Ermenistan ve Ermeni halkı için Ermeni soykırımının uluslararası tanınmasının ve kınanmasının tarihi adaletin gereği olduğunu, bu insanlığa karşı suçun kınanması ve önlenmesi konusunda kendilerini desteklemekte olan devletler, örgütler ve kişilere minnettar olduklarını, Ermenilerin acılarını paylaşarak tarihi adaletin yerine getirilmesi için mücadele veren Türk aydınlarını desteklediklerini, Ermeni soykırımının tanınması sürecinin Türk halkına karşı olmadığını ve soykırımın Türkiye tarafından tanınmasının bu ülke ile ikili ilişkiler kurulmasının önkoşulu olmadığını, soykırımını inkâr etmenin insanlığa karşı suçu örtmek ve benzer suçlar için yol açmak anlamına geldiği gibi hususlar yer almıştır.

Bu mesaj, soykırım iddialarında kullanılan tüm unsurları içermektedir. Özellikle dikkati çeken bir husus “soykırımın” Osmanlı Türkiye’si tarafından yapılmış olduğu iddiasıdır. Tarihte “Osmanlı Türkiye’si” diye bir devlet yoktur. Osmanlılar kendilerine “Devlet-i Âliye”, yabancılar genelde Osmanlı İmparatorluğu, hükümet için ise Bâb-ı Âli demişlerdir. “Osmanlı Türkiye’si” Türkiye ve Türkleri de soykırımla suçlayabilmek için uydurulmuştur. Diğer yandan “Ermeni soykırımının tanınması sürecinin Türk halkına karşı olmadığını” sözleri de anlamsızdır; zira en azından günümüz Türklerinin dedeleri soykırımla suçlanmaktadır. Diğer yandan, Ermeni milliyetçilerine göre Türkiye’nin soykırım iddialarını tanınmasının doğal

102 “Fanatikler Türk Bayrağını Yaktı”, *Hürriyet*, 25 Nisan 2009.

103 <http://www.president.am/events/statements/eng/?id=38>

sonucu Ermenilere tazminat ödemesi ve daha sonrada Doğu Anadolu'dan Ermenilere toprak verilmesidir. Son olarak “tarihi adaletin yerine getirilmesi için mücadele veren Türk aydınlarının” desteklediğinin bildirilmesi de önümüzdeki dönemde bu aydınlardan çok iş beklendiğinin kanıtını oluşturmaktadır.

Türkiye'ye gelince geçen yıl olduğu gibi¹⁰⁴ bu yıl da 24 Nisan'ın anılmasını İnsan Hakları Derneği'nin İstanbul Şubesi gerçekleştirmiştir.¹⁰⁵ Tophane'deki Tütün Deposunda “24 Nisan 1915 ve Ermeni Aydınlar: Tutuklandılar, Sürüldüler, Bir Mezar Taşları Bile Olmadı” başlığı altında düzenlenen ve yaklaşık 100 kişim katılımıyla yapılan toplantı Kardeş Türküler Grubunun Ermenice, Kürtçe, Süryanice, Arapça ve Türkçe şarkılarıyla başlamıştır. Avukat Eren Keskin yaptığı konuşmada Çankırı ve Ayaş'a sürülen kişilerin yalnızca Ermeni dili, kültürü, düşünce ve bilim dünyası için değil o zamanın Osmanlı toplumu için de, bugün hepimizin dünyası için de bir kayıp olduğunu söylemiş, “Bize öğretilenlere inananlar, inanmadıkları halde susanlar... Hepimiz suçluyuz” ifadelerini kullanmıştır.

3. Güney Avustralya Eyalet Parlamentosunun Kararı

Avustralya'yı oluşturan altı eyaletten biri olan Güney Avustralya'nın Eyalet Parlamentosu 30 Nisan 2009 tarihinde kabul ettiği bir kararla 1915–1923 yılları arasında Ermeni, Rum (Pontus), Süryani ve Küçük Asya'nın diğer azınlıklarının Osmanlı Devleti tarafından soykırımına uğratıldığını iddia etmiş, bunu insanlığa karşı en ağır suçlardan biri olarak nitelendirmiş, bu “soykırımı” ve diğer soykırım eylemlerini kınamış, bu tür olayların tekrarlanmaması için insanlık tarihinin karanlık sayfalarının öğrenilmesinin ve hatırlanmasının önemini vurgulamıştır. Ayrıca bu karar ile Ermeni ve diğer soykırımların inkârı kınanmış, Güney Avustralya'daki Ermeni ve Rum (Pontus) soykırımlarının kurbanlarına ve sağ kalanlara Güney Avustralya halkı tarafından insanı yardım yapılmış olduğu belirtilmiş ve son olarak da Avustralya Parlamentosu'ndan soykırımı kınaması istenmiştir.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi söz konusu olan sadece Ermeni soykırım iddiaları değildir. Bunlara Pontus, Süryani ve Küçük Asya'nın diğer azınlıkları da eklenmiştir. Büyük olasılıkla Avustralya'da bu etnik grupların birlikte hareket etmeleri sonucunda söz konusu karar alınabilmiştir.

Kanberra'daki Türkiye Büyükelçiliği bu kararın önlenmesi için ciddi gayret sarf etmiş de eyalet parlamentolarının diplomatik girişimlerden pek etkilenmedikleri

104 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 29, ss. 21-22.

105 “1915'te Sürülen 220 Ermeni Aydını İstanbul'da Anıldı”, *Bianet.org*, 24 Nisan 2009.

106 “South Australia's Lower House Recognizes Armenian Genocide”, *PanARMENIAN.Net*, 30 Nisan 2009.

bilinen bir husustur. Bu tür kararlar ancak bölgedeki Türklerin veya Türk asıllı kişilerin karşı çıkmasıyla önlenbilir; ancak sayıları az olmamakla beraber Avustralya'daki Türklerin, diğer birçok ülkede olduğu gibi, etkin bir örgütlenme içinde olmadıkları görülmektedir.

Ankara'da Dışişleri Bakanlığı bu olay hakkında 7 Mayıs 2009 tarihinde şu açıklamayı yapmıştır:¹⁰⁷

Avustralya'nın altı eyaletinden biri olan Güney Avustralya'nın Parlamentosu, Alt ve Üst Kanatlarında Nisan ayında, 1915–1923 yılları arasında Ermeni, Pontus, Süryani ve Küçük Asya'daki diğer azınlıklarla ilgili olayları soykırım olarak tanımlamayı da içeren kararlar kabul etmiştir. Bu kararları esefle karşılıyor ve şiddetle kınıyoruz.

Türk halkı asırlar boyunca Ermeni, Pontus, Süryani ve Küçük Asya'daki diğer azınlıklarla aynı topraklar üzerinde birbirlerine karşı hoşgörü ve barış içinde yaşamış olup bu halklara karşı insanlık dışı hiçbir girişimde bulunmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı koşullarında cereyan eden ve Türklerle Ermenilerin büyük acılar çekmesine yol açan olayların çarpıtılarak, tek taraflı bir yaklaşımla soykırım olarak nitelendirilmesi ileri derecede sorumsuz bir davranıştır. Avustralyalı yerel politikacıların, kin ve nefret duygularıyla, hatta ırkçı bir anlayışla tarihi gerçekleri tahrif ederek insanları kandırma yeteneğine erişmiş propaganda uzmanı Ermeni ve Rum lobilerinin baskısına boyun eğdiği üzüntüyle müşahade edilmiştir.

Tarihi olaylar hakkında en sağlıklı kararın tarihçiler tarafından verilebileceği gerçeğinden hareketle Türkiye, Ermenistan'a, Türk, Ermeni ve üçüncü ülke tarihçilerinin katılımıyla bilimsel ve nesnel çalışmalar gerçekleştirecek bir "Ortak Tarih Komisyonu" oluşturulmasını önermiştir.

Güney Avustralya'nın eyalet parlamentosunun, ortak tarih komisyonu önerimizi desteklemek yerine, 1915 olayları hakkında tahrif edilmiş bilgilere dayalı bir karar alması Türk halkını üzmüştür. Söz konusu Eyalet Parlamentosu'nun bu davranışı, Türk ve Avustralya halkları arasında Çanakkale Kara Savaşları sonrasında gelişen derin dostluk duyguları ile de çelişmektedir.

Türkiye-Avustralya ikili ilişkilerinin ruhuna aykırı olan bu tutum ülkemizde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır.

107 http://www.mfa.gov.tr/no_65_-07-mayis-2009_-avustralya_nin-alti-eyaletinden-biri-olan-guney-avustralya_nin-parlamentosu_nun-aldigi-karar-hk.tr.mfa

Diğer yandan, Dışişleri Bakanlığı Ankara'daki Avustralya Elçisini davet ederek bu tür olayların Türk-Avustralya ilişkilerine zarar getirebileceğini vurgulamış Büyükelçi Peter Boyle de Avustralya Federal Hükümetinin böyle bir kararı onaylamaya veya bu konulara dahil olmaya niyeti olmadığını bildirmiştir.¹⁰⁸

Avustralya'daki federal sistem gereği Federal Hükümetin yerel parlamentoların kararlarına karışma hakları bulunmamaktadır. Belki, bazı parlamentolarda siyasi nüfuz kullanılarak böyle bir sonuç elde edilebilir. Diğer yandan, Güney Avustralya Parlamentosu kararının bir başlangıç olması ve bu tür kararların diğer yerel parlamentolarda da alınmasına çalışılması olasıdır. O itibarla Avustralya'daki Türk ve Türk aslından olanların daha dikkatli olmaları ve birlikte hareket etmeleri gerekmektedir.

4. Kanada

Kanada Senatosu 2002, Kanada Avam Kamarasının ise 2004 yılında Ermeni soykırım iddialarını kabul etmişti. Genelde parlamentoları bu tür kararlar almış ülkelerin hükümetleri, Türkiye ile ilişkilerini dikkate alarak, bu konuya karışmaktan ve özellikle hükümet olarak soykırım iddialarını benimsemekten kaçınırlar. Stephen Harper 6 Şubat 2006 tarihinde Başbakan olduktan sonra bu genel eğilim aksi bir tutum almış ve Türkiye'den gelen çeşitli uyarılara rağmen ve ülkesiyle Türkiye arasındaki ilişkilerde ciddi gerilemeler yaşanması olasılığını da göze alarak veya bu olasılığa önem vermeyerek uygun her fırsatta Ermeni soykırım iddialarını desteklemiştir. Bu konuda daha önce bilgi vermiştik.¹⁰⁹

Bu yıl Kanada'da, 21 Nisan akşamı yapılan 24 Nisan'ı anma toplantısına çok sayıda parlamento üyesinden başka Kanada Göç Bakanı Jason Kenney katılarak bir konuşma yapmıştır. Kennedy 1915 olaylarını kastederek, “bu olaylar, etnik ve dini düşmanlığın, şiddetle birleşerek insanlığa karşı menfur suçlara dönüştüğünü hem bize, hem de gelecek nesillere gösteriyor” demiştir. Başbakan Stephen Harper de toplantıya Ermenilerle dayanışma içinde olduğunu ifade eden bir mesaj göndermiştir.¹¹⁰ Türkiye, Kanada'daki Büyükelçisi Refet Akgünay'ı danışmalarda bulunmak üzere acil olarak Ankara'ya çağırmıştır.¹¹¹

Kanada Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Lawrence Cannon bu konuda yaptığı açıklamada, Kanada'nın 1915 olaylarına ilişkin tutumunun modern Türkiye'yi söz

108 Turkish Forum, 13 Mayıs 2009.

109 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 2, s. 25; Sayı 6, ss. 15-16, Sayı 13, ss. 14-17; Sayı 20-21, ss. 21-26; Sayı 30, ss. 30-31

110 “Kanada ile Ermeni Krizi”, *Ihlasondakika.com*, 22 Nisan 2009.

111 “Kanada ile Ermeni Krizi”, *Hürriyet*, 23 Nisan 2009.

konusu etmediğini ve Türk Büyükelçisi'nin istişareler için Ankara'ya dönmemesinin Türkiye ile diplomatik ilişkileri etkilemesine yol açmamasını dilediğini söylemiştir. “Türkiye bir demokrasi. Türkiye ile iyi ilişkilerimiz var” diyen Sözcü, Kanada'nın Türkiye ile Ermenistan arasındaki uzlaşma çabalarını takdirle karşıladığını da belirtmiştir.¹¹² Kanada'dakiler dahil diaspora Ermenileri, “soykırımı” inkâr etmenin soykırım kadar suç olduğunu ileri sürerek Türkiye'yi şiddetle eleştirirken, Dışişleri Sözcüsünün Modern Türkiye'nin söz konusu edilmediğini ileri sürmesi tutarlı değildir. Diğer yandan Türkiye'nin, özellikle ABD ile bu konu ele alındığında Temsilciler Meclisinin veya Başkanın soykırım iddialarını tanınmasının Türkiye-Ermenistan arasındaki normal ilişki kurulması sürecini olumsuz etkileyeceğini açıkça belirttiği bir dönemde Sözcünün uzlaşma (normal ilişki kurma) çabalarını takdirle karşılandığını ifade etmesi de fazla bir anlam taşımamaktadır.

Kanada'nın bu davranışında Başbakan Harper'in kişiliğinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Adı geçen 2006 yılında, vaktiyle onlara ayırıcı muamele yapıldığı için Kanadalı Çinlilerden özür dilemiştir. 2008'de de zorla asimilasyona tabi tutuldukları için Kanadalı Kızılderililerden özür dilemiştir.¹¹³ Büyük olasılıkla Ermenileri de aynı kategoride görmekte ve o nedenle soykırım iddialarını sahiplenmektedir. Harper, Kanada'da zarar gördükleri için Çinlilerden veya Kızılderililerden özür dileyebilir. Ancak Ermeni soykırım iddialarıyla Kanada'nın hiçbir ilgisi yoktur. Üstelik bu iddialar en azından tartışmalı olduğuna göre, NATO içinde ittifak ilişkileri bulunan bir ülkeye karşı daha taraf tutmayan bir şekilde davranılması mantıklı olurdu. Diğer yandan Kanada'da hiç de az olmayan sayıda Türk vardır. Ermeni iddialarının bu derecede sahiplenilmesi Ermenilerin Türklere tercih edilmesi anlamına da gelmektedir. Ancak anlaşılan Kanada Başbakanı durumu bu açılardan görmemektedir.

5. ABD Havai Eyaleti Temsilciler Meclisinin Kararı

ABD Havai Eyaleti Temsilciler Meclisi 6 Nisan 2009 tarihinde oybirliği ile kabul ettiği bir kararda, özet olarak, 24 Nisan'ı “1915 Ermeni Soykırımının Tanınması ve Anılmasının Anımsanması Günü olarak ilan edildiğini, 1915–1923 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyon Ermeni erkek, kadın ve çocuğun gaddar bir soykırımla katledildiği, Türkiye'nin bu güne kadar bu soykırımı tanımadığı gibi hususlar yer almakta ve Havai'deki Ermeni toplumundan övgü ile bahsedilmektedir.

Basın haberlerine göre Havai Temsilciler Meclisinin bu kararı almasında eşi Ermeni olan yerel politikacı Frank Lavoie başlıca rol oynamıştır.¹¹⁴

112 “Tutumumuz modern Türkiye'ye yönelik değil”, *Anadolu Ajansı*, 23 Nisan 2009.

113 http://tr.wikipedia.org/wiki/Stephen_Harper

114 “State of Hawaii – A Good Friend of Armenians”, *AZG Armenian Daily*, 1 Temmuz 2009.

Bu güne kadar elli Amerikan Eyaletinden kırk üçünde benzer kararlar alınmıştır. Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere bu kararlar 1968'den başlamaktadır. Diğer yandan bazı eyaletlerde birden fazla karar alınmış bulunmaktadır. Bunların başında 32 kararla Kaliforniya bulunmakta, onu 20 kararla Rhode Island, 14 kararla New York, 10 kararla Colorado, sekizer kararla Pennsylvania, New Jersey ve Illinois, 7 kararla Michigan, 5 kararla Virginia, dörder kararla Maryland, Massachusetts ve Wisconsin izlemektedir. Connecticut 3 kez Florida ve Minnesota 2 kez, diğer eyaletler de birer kez bu tür kararlar kabul etmişlerdir.¹¹⁵

Alaska: 1990	Nebraska: 2004
Arizona: 1990	Nevada: 2000
Arkansas: 2001	New Hampshire: 1990-2005
California: 1968 - 2009 arası 32 kez	New Jersey: 1975- 2006 arası 8 kez
Colorado:1981 - 2009 arası 10 kez	New Mexico: 2001 - 2006
Connecticut: 1990 - 2009 arası 3 kez	New York: 1975 – 2009 arası 14 kez
Delaware: 1995 North	Carolina: 1999
Florida: 1996 – 2006 arası 2 kez	North Dakota: 2007
Georgia: 1999	Ohio: 2007
Hawaii: 2009	Oklahoma: 1990
Idaho: 2004	Oregon:1990
Illinois: 1990 – 2005 arası 8 kez	Pennsylvania: 1995 – 2005 arası 8 kez
Kansas: 2005	Rhode Island: 1990 – 2008 arası 20 kez
Kentucky: 2008	South Carolina:1999
Louisiana: 2004	Tennessee: 2004
Maine: 2001	Texas: 2006
Maryland: 1987 – 2001 arası 4 kez	Utah: 2009
Massachusetts: 1986-2008 arası 4 kez	Vermont: 2004
Michigan: 1990–2002 arası 7 kez	Virginia: 1990 – 2001 arası 5 kez
Minnesota: 2001 – 2005 arası 2 kez	Washington: 1990
Missouri: 2002	Wisconsin: 1990 – 2002 arası 4 kez
Montana: 2004	

115 Bu Bilgiler Armenian National Institute'un Sitesinden alınmıştır;
http://www.armenian-genocide.org/current_category.11/affirmation_list.html

Halen Ermeni soykırımı iddiaları hakkında meclislerinde karar kabul etmemiş yedi eyalet şunlardır: Alabama, Indiana, Iowa, Mississippi, South Dakota, West Virginia.

Amerikan eyaletlerinde bu tür kararlar alınmasının başlıca nedeni eyalet meclislerinin ve valilerin seçmenlerin baskısına çok açık olduğu ve mali yansımaları yoksa, yasalara aykırı değilse ve önemli sayılacak bir başka grubun muhalefeti ile karşılaşmıyorsa bu tür kararları kolaylıkla alabildikleridir. Türkiye veya herhangi bir yabancı ülkenin bu kararlardan rahatsız olması mahalli meclislerce dikkate alınan bir husus değildir. Türkiye 2001 ve 2007 yıllarında federal Temsilciler Meclisinde bazı zorluklarla da olsa, soykırım iddiaları hakkındaki kararları engellemeyi başarmıştır. Buna karşın Türkiye'nin yerel meclislerde şansı bulunmadığını deneyimler göstermiştir. Bu meclisler ancak önemli bir seçmen grubunun itirazı halinde böyle kararlar almayabilirler. Bazı eyaletlerde Türklerin sayısı az olmamakla beraber, bir seçmen grubu oluşturamadıkları ve bu tür kararlara veya Ermenilerin (ve Rumların) diğer zararlı faaliyetlerine daha ziyade kişisel çabalarıyla karşı durmaya çalıştıkları için başarıları çok sınırlıdır.

Bu konuda bir diğer husus eyaletlerin tümü soykırım iddialarını kabul ettiği takdirde Kongre'nin bu tür kararlar almak mecburiyetinde kalacağı hakkındaki yaygın kanıdır. Hukuken Kongre'nin böyle bir mecburiyeti yoktur. Ancak eyaletlerin hepsinin soykırım iddialarını tanıyan kararlar almasının Kongre üzerinde ciddi bir baskı oluşturacağı muhakkaktır.

6. Bulgaristan

Daha önce Bulgaristan'da bazı şehir (veya belediye) meclislerinin Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar almış olduklarını bildirmiştik. Bunlar arasında Sofya Belediye Meclisinin, Başbakan Erdoğan'ın Bulgaristan'da olduğu bir sırada, hükümetten gelen baskı üzerine, böyle bir kararı almaktan vazgeçtiğini de belirtmiştik.¹¹⁶

Ancak bu konu gündemde kalmaya devam etmiş ve Sofya Belediye Meclisi Nisan ayında Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar kabul etmiştir. Kararda, özetle, Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1915–1922 yılları arasında 1,5 milyon Ermeninin ortadan kaldırılmasının kanıtlanmış bir tarihi olay olduğu ve bu olayların Birleşmiş Milletler Sözleşmesine göre soykırım olduğu, Belediye Meclisinin Ermeni ve Bulgar halklarının Osmanlı boyunduruğu altında yaşamış olmalarından gelen ortak kaderleri dikkate akarak Bulgaristan'daki Ermeni

116 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 29, ss.15-17.

Toplumuna sempatisini ifade ettiği ve Ermeni soykırımı kurbanlarının anılması için birleştiği ifade olunmaktadır.¹¹⁷

Kararın alınmasının başlıca nedeninin Bulgaristan'da Temmuz ayında yapılacak genel seçimler olduğunu söylemek mümkündür. Sofya Belediye Başkanı Boyko Borisov'un GERB adı altında kurduğu siyasi parti sağcıdır ve bu niteliği nedeniyle Bulgaristan Türklerine ve özellikle onlara bazı azınlık hakları verilmesine karşıdır. Bu karşıtlık, Türklerin karşı çıktığı her şeye taraftar olunması gibi bir sonuç vermekte ve bu çerçevede Ermeni soykırım iddiaları kabul edilmektedir.

GERB Partisi 8 Haziran 2009 tarihinde Bulgaristan'da yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oyların % 26'sını alarak birinci parti olmuştur. 6 Temmuz'da yapılan parlamento seçimlerinde ise % 41 oy almıştır. Bu partinin hükümeti kurması ve Borisov'un başbakan olması muhakkak gibidir. Diğer yandan Borisov Halk ve Özgürlükler Partisini koalisyonla almayacağını da belirtmiştir.

2006 yılında Ermeni soykırım iddialarının tanınmasını öngören bir karar tasarısı Bulgaristan Parlamentosu'nda görüşülmüş ve 55'e karşı 88 oyla reddedilmişti. Şimdi Parlamento'da çok daha fazla sayıda sağ eğilimli milletvekili olduğuna göre Parlamentosunun benzer bir kararı almasının önünde bir engel görülmemektedir. Diğer yandan on bir Avrupa Birliği üyesi ülke parlamentosunun bu konuda karar almış olması Bulgar parlamentosuna özendirici bir etki yapabilir.

Bu konuda son olarak değineceğimiz husus bazı Türk ve Bulgar şehirleri arasındaki "kardeş şehir" statüsüdür. Bulgar basınına göre, Sofya ve diğer bazı Bulgar şehirlerini meclislerinde Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar alınmasına tepki olarak Türk Hükümeti, Bulgar şehirleriyle "kardeş şehir" olmuş olan Türk şehirlerden bu ilişkiye son vermelerini istemiş ve bu çerçevede 12 Türk şehri Bulgar şehirleriyle "kardeşlik" ilişkilerini kesmiştir.¹¹⁸

7. İsveç

Bilindiği gibi soykırım iddialarının kabulü için İsveç Parlamentosu'nda zaman zaman bazı girişimler yapılmaktadır; ancak hükümet bunlara karşı çıkmakta parlamento ise bu önerileri benimsememektedir.¹¹⁹

117 "Sofia Issues a Statement on Genocide", AZG, 22 Nisan 2009.

118 "Turkish and Bulgarian sister cities sever ties over Armenian genocide issue" Sofia Echo, 12 Mart 2009.

119 İsveç'in bu konudaki tutumu için bkz; Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 5, s.12; Sayı 22, s. 50 ve Sayı 30, s. 31.

Bu konuda son girişim geçen Mayıs ayında yapılmıştır. Milletvekili Cecilia Wikström'un Ermeni soykırımı iddialarının tanınması hakkındaki bir sorusuna cevaben İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt, tarihi olaylar hakkında karar vermenin politikacıların görevi olmadığını, günümüz Türkiye'sinin o zamanki olaylardan sorumlu tutulamayacağını, böyle bir tanınmanın birçok sorun yaratabileceğini ve 1915 olayları hakkında açık bir tartışma isteyen grupların işini zorlaştıracağını söylemiştir.

Bu vesileyle halen Avrupa Birliği başkanlığını yüklenmiş olan İsveç'in Türkiye'nin Birliğe tam üye olmasını desteklediğini de hatırlatalım.

8. Mavi Kitap'ın Türkçe Çevirisinin Türkiye'de Tanıtılması

Bilindiği gibi "*Mavi Kitap*", tehcir sırasında Ermenilerin katledildiğini kanıtlamak üzere 1916 yılında İngiliz Savaş Propaganda Bürosu tarafından yayınlanmıştır. Kitabın editörü Arnold Toynbee daha sonraları amaçlarının propaganda olduğunu kabul etmiştir.

Kitap uzun süre, İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi Morgenthau'un anılarıyla birlikte Ermenilerin katledildiklerinin kanıtı olarak takdim edilmişti. Sonraları, 1950'lerin başlarından itibaren de Ermeni soykırımının kanıtı olduğu ileri sürülmeye başlanmıştır. Ancak kitapta yer alan belgelerin kaynağının gösterilmemesi belgelerin doğruluğu hakkında, Ermeni militanlarının dahi reddedemediği bir şüphe doğurmuştu.

1990'ların sonlarında İngiliz Arşivlerinde bu kitapta yer alan belgeleri içeren dosya bulunmuştur. Dosyada belgelerin kaynağı (kimler tarafından kaleme alındığı) gösteriliyordu. Londra'daki Gomidas Enstitüsü'nün Direktörü Ara Sarafyan belgelerin kaynaklarını da göstererek kitabı 2000 yılında yeniden basmıştır. Ancak kaynakların belli olması belgelerin içindeki bilgilerin doğru olduğu anlamına gelmiyordu; zira o belgeleri hazırlayanlar Amerikan misyonerleri, konsoloları, Taşnak Partisi mensupları hatta bizzat Ermeni Patriği idi; diğer bir deyimle bu kişilerin hiç biri tarafsız değildi, aksine Osmanlıdan alınacak topraklarda bağımsız bir Ermenistan kurulması için mücadele eden kişilerdi. Diğer yandan yayımlanan belgelerin büyük bir çoğunluğu görgü tanıklığına dayanmıyor ve bazı Ermenilerin misyonerlere veya konsoloslara anlattıkları, bir doğrulama yapılmadan, gerçek gibi yansıtılıyordu.

Yeniden gündeme getirilen bu kitap için Türkiye'de tepkiler doğdu. İstanbul milletvekili E. Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın girişimleriyle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve CHP Başkanı Deniz Baykal 2005 yılı Nisan ayında bir araya geldiler.

Elekdağ tarafından İngiliz Avam ve Lordlar Kamarasına hitaben hazırlanan bir mektup üzerinde mutabık kaldılar.¹²⁰ Nisan 2005 tarihini taşıyan bu mektup TBMM üyelerinin tamamı tarafından imzalanarak İngiltere Meclislerine gönderildi.¹²⁰ Mektup *Mavi Kitap*'ın propaganda niteliğine dikkati çekiyor ve kitapta yer alan bilgilerin geçersiz ve asılsız olduğunun ilân edilmesini istiyordu. Birinci Dünya Savaşında "Alman Vahşeti" başlığı altında çıkartılmış diğer bir *Mavi Kitap* için, Almanya'nın talebi üzerine 1925 yılında Avam Kamarasında bu kitabın propaganda malzemesi olduğuna ilişkin bir açıklama yapılmıştı. O nedenle Ermeniler hakkındaki *Mavi Kitap* için de benzer bir açıklama yapılabilirdi. Yaklaşık bir ay sonra Avam ve Lordlar Kamaralarından mektuplara cevap verildi. *Mavi Kitap*'ta yer alan bilgilerin geçersiz ve asılsız olduğu ilân edilmemekle birlikte bu kitabın savunulması da yapılmıyordu. Böylelikle sükût yoluyla bu kitabın propaganda malzemesi olduğu kabul edilmiş oluyordu.

Bu durumda başta Ara Sarafyan olmak üzere telaşa kapılan Ermeniler, sadece Ermenileri değil PKK'yı da desteklemesiyle tanınan Lord Avebury'nin de yardımıyla, TBMM mektuplarına kendi görüşlerini içeren bir cevap tasarısı hazırladılar ve bunu Avam ve Lordlar Kamaralarında imzaya açtılar. Bu iki meclisin toplam 1396 üyesi vardır. Bunlardan sadece 33 kişi mektubu imzalamıştır.

Yaklaşık dört yıl sonra *Mavi Kitap* konusu yeniden gündeme geldi. *Mavi Kitap*ı yayımlayan Ara Sarafyan Lord Avebury ile birlikte Ankara'ya gelerek 26 Haziran 2009 tarihinde İnsan Hakları Derneği'nin Bürosunda *Mavi Kitap*'ın Türkçe çevirisini tanıttı. Basın toplantısının önce TBMM'de yapılmaya çalışıldığı,¹²¹ diğer yandan kitabın Meclis'e gönderilerek milletvekillerine dağıtılmasının istendiği anlaşılmaktadır. Ara Sarafyan amaçlarının bazı milletvekillerinin *Mavi Kitap* hakkındaki fikirlerini değiştirmesi olduğunu söylemiştir.¹²² 2005 yılı mektubunun istisnasız tüm milletvekilleri tarafından imzalanmasının Ermenileri çok etkilediği, *Mavi Kitap*'tan yararlanarak birkaç milletvekilinin fikrinin değiştirilmesine çalışıldığı görülmektedir.

Bu konuda değinilmesinde yarar bulunan husus *Mavi Kitap*'ın 2005 yılında zaten Türkçeye çevrilerek yayımlanmış olmasıdır.¹²³ Bu kitabın hemen hiç dikkat çekmemesi karşısında ikinci kez bastırılarak, bir İngiliz Lordunun da yardımıyla yeniden gündeme getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

120 Bu konuda ayrıntılı bilgi ve mektubun metni için bkz. Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 16-17, ss. 18-21.

121 www.turkishforum.com.tr/tr/content/2009/06/25/mavi_kitap-mecliste

122 "Turkish Translation of 'Blue Book' Presented in Ankara", *PanArmenian*, 28 Haziran 2009.

123 James Bryce ve Arnold Toynbee, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yönelik Muamele 1915-1916*, İstanbul: Pencere Yayınları, 2005.

Mavi Kitap son yıllarda ve özellikle 2000 yılından itibaren Ermeni soykırım iddialarının Türkiye’de tanıtılması için kullanılan araçlardan biridir. Yabancı ülkelerde soykırımın tanıtılması için sürdürdüğü yoğun faaliyetlerin Türkiye’de hemen hiç yankı bulmaması üzerine “kaleyi içten fethetmek” stratejisi izlenerek Ermeni görüşlerinin Türkiye’de Türkler tarafından savunulmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Bazı “liberal aydın”lar bu konuda Ermeni militanlarıyla işbirliği yapmışlardır. Ayrıca soykırım iddialarını ileri süren Ermeniler veya başka yabancılar tarafından kaleme alınan başlıca kitaplar da Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Bu tür faaliyetlerin özellikle son yıllarda artmasının başlıca nedeni TCK’nin 301. maddesinde yapılan değişiklikler sonucunda 1915 olaylarının soykırım olarak nitelendirilmesinin suç sayılmamasıdır.

Ancak Lord Avebury ile Sarafyan’ın Ankara’da düzenledikleri basın toplantısı “kaleyi içten fethetmek” stratejisinden de ileri bir adımdır, zira bu kez Türkler değil, şimdiye kadar hiç olmadığı şekilde, bir diaspora Ermenisinin bir başka yabancı ile beraber Türkiye’de bir propaganda faaliyetine girişmesi söz konusudur.

Buna karşılık bazı yabancı ülkelerde 1915 olayları hakkında Türk görüşleri içeren kitap veya diğer yazıların yayımlanması “inkârcılık” olarak görüleceği üzere suç sayılmaktadır. Suç sayılmayanlarda ise, yerel Ermenilerin etkisi altında yayınevleri bu tür kitap veya yazıları yayımlamak istememektedir.

Sarafyan ve Lord Avebury’in yapmış oldukları basın toplantısına cevaben tarafımızdan da 30 Haziran 2009 tarihinde bir basın toplantısı düzenlenerek *Mavi Kitap* hakkında geniş bilgi verilmiş ve soykırım iddialarının Türk kamuoyunca benimsenmesi için izlenen stratejiler anlatılmış ayrıca bu konuda bir bilgi notu dağıtılmıştır. Söz konusu not *Dergimizin Güncel Belgeler* bölümündedir.¹²⁴

124 Basın toplantısı hakkındaki haberlerden bazıları için bkz. “AVİM, Kaleyi İçten Fethediyorlar, dedi”, AA, 30 Haziran 2009; “Emekli Büyükelçi Lütem: Ermeni Militanlar Kaleyi İçten Fethetme Stratejisi Uyguluyor”; *Cihan*, 30 Haziran 2009; “1925’teki Yeni Strateji”, *Showhaber*, 30 Haziran 2009.